

Освіта і суспільство

2022'9(54)

Виходить за підтримки
Національної академії
педагогічних наук України

Всеукраїнська газета.
Інформаційне,
науково-популярне,
публіцистичне видання

Засновано у 2018 році
№ 9 (54), вересень 2022

Події

**Музейна педагогіка:
обговорення на
міжнародному рівні**

С. 3

Незламні

Освіта і наука під час війни

С. 6

Солідарність

**Участь української
делегації
в XI Загальнопольському
педагогічному з'їзді**

С. 7

Спадщина

**«... Якщо ти справжній
вчитель»**

С. 11

«Повертаюся до навчання»

У День знань, 1 вересня, у прямому ефірі спільного телемарафону відбувся Всеукраїнський урок «Повертаюся до навчання» за участю Першої леді України **Олени Зеленської**, Міністра освіти і науки України **Сергія Шкарлета**, а також **Тіни Кароль**, **Євгена Клопотенка**, **Тараса Тополі** та **Олександра Педана**. Провели урок популярні ведучі – **Неля Шовкопляс** та **Руслан Сенічкін**.

«У кожного з нас зараз своя місія – наші військові роблять усе, щоб здобути перемогу, а ваша місія зараз – продовжувати навчання. Вся країна б'ється саме за це, щоб у вас було нормальне життя: зі школою, знаннями, а, отже, – перспективами. Ви діти вільної країни і саме вам будувати її майбутнє», – звернулася до всіх українських учнів Перша леді України **Олена Зеленська**.

Зважаючи на безпекову ситуацію, саме діти, їхні батьки та органи місцевої влади зможуть обирати форму навчання – очну, дистанційну або змішану. Але незважаючи на війну, у новому навчальному році Міністерство освіти і науки України підготувало багато цікавих та корисних новинок.

«Початок навчального року для нас є важливою датою. Ми доклали максимальних зусиль, аби розпочати його у безпечних умовах. Продовження реформи «Нової української школи», яка у цьому році стосуватиметься п'ятих класів, що розпочнуть навчання за новою програмою; вивчення іноземних мов за інноваційними методиками; уроки фізкультури по-новому; нове харчування; можливість свідомого вибору майбутньої професії за допомогою штучного інтелекту; відкриття мережі Українських освітніх хабів для тих, хто перебуває нині за кордоном, та багато іншого чекає на українських учнів уже сьогодні», – зазначив Міністр освіти і науки України **Сергій Шкарлет**.

Наприкінці трансляції стало відомо про встановлення рекорду наймасовішого уроку в Україні, який офіційно зафіксували представники «Книги рекордів України».

Організаторами Всеукраїнського уроку «Повертаюся до навчання» є Міністерство освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти і Асоціація інноваційної та цифрової освіти, у партнерстві з Гете-Інститутом Федеративної Республіки Німеччини.

Україна – Польща: декларація про подальшу співпрацю в галузі освіти

Під час Саміту ООН з питань трансформації освіти, що проходив у Нью-Йорку, 17 вересня 2022 року Міністерство освіти і науки України та Міністерство освіти і науки Польщі підписали декларацію про співробітництво у галузі освіти.

«В часи безпрецедентних викликів, спричинених російським військовим вторгненням, ми ні на хвилину не зупинили роботу і докладаємо всіх зусиль, щоб забезпечити безперервність навчання українських дітей. Я хочу щиро подякувати польським колегам за їхню готовність підтримати нас та поглиблювати співпрацю наших освітніх систем та інституцій», – зазначив перший заступник Міністра освіти і науки України **Андрій Вітренко**.

Декларація передбачає співпрацю за такими напрямками:

- доступ до української освіти;
- реалізація спільних проектів між

українськими та польськими закладами освіти;

- співпраця між польськими та українськими здобувачами освіти та педагогічними працівниками;
- обмін інформацією про системи освіти України та Польщі;

- доступ українським здобувачам освіти та працівникам системи освіти до освітніх інструментів та нових технологій Польщі.

«Для нас ключовою є солідарність з нашими українськими друзями, і ми будемо продовжувати її демонструвати», – зауважила Уповноважена представниця Міністра освіти і науки Республіки Польща з цифрової трансформації **Юстіна Орловська**.

Сторінку підготував
Юрій ШЕРЕМЕТА,
«ОіС»,

за матеріалами сайту mon.gov.ua

Звернення Міністра освіти і науки України **Сергія Шкарлета** до Дня знань

Шановні освітяни, учні, студенти та батьки!

Вітаю вас із Днем знань!

Попри повномасштабне вторгнення РФ на українську землю, ми розпочинаємо новий навчальний рік.

Уперше за часи незалежності освітній процес розпочинається в умовах воєнного стану. На жаль, не буде традиційних святкових заходів: першого дзвоника для першачків і останнього першого дзвоника для учнів випускних класів.

Безпека кожної дитини, кожного педагогічного працівника віднині на першому місці! Тому освітній процес у 2022/23 навчальному році відбуватиметься за різними формами, які обрали батьки.

Освітяни героїчно виконували і виконують свою роботу від початку військової агресії, завдяки чому всі учні були атестовані, випускники отримали документи про освіту, а студенти склали іспити.

Спільними зусиллями ми забезпечили безперервність освітнього процесу.

Нині перед нами стоїть нове важливе завдання – забезпечити здобуття освіти у безпечному середовищі і психологічній стабільності.

Зичу сил, наснаги та незламності у бажанні бути освіченою нацією!

Не можу не згадати тих освітян і студентів, які загинули, боронячи Україну, а також тих діточок, чий життя забрали російські окупанти.

Світла пам'ять Героям та маленьким янголам...

Тримаймося!

Ми – сильні!

Ми – Україна!

Сергій ШКАРЛЕТ,
Міністр освіти і науки України

**ПЕРЕДПЛАТИТИ ГАЗЕТУ
«ОСВІТА І СУСПІЛЬСТВО»**

можна у будь-якому відділенні
Укрпошти або через Інтернет
за посиланням

<http://presa.ua/osvita-i-suspil-stvo.html>

Передплатний індекс видання

76016.

КНУ імені Тараса Шевченка – учасник наймасштабнішої європейської виставки з міжнародної освіти

Представники Київського національного університету імені Тараса Шевченка у складі делегації репрезентували вищу освіту України на 32-й щорічній Міжнародній конференції Європейської асоціації міжнародної освіти (EAIE), що тривала з 13 по 16 вересня у Барселоні.

Окрім Шевченкового університету до делегації входили представники Директорату науки і інновацій МОН України, керівництво Українського державного центру міжнародної освіти, очільниця Національного офісу Еразмус+ України, а також Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Полтавського державного аграрного університету, Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія

Кондратюка», які брали участь у різноманітних заходах, що відбувалися на найпотужнішому європейському майданчику, присвяченому

питанням інтернаціоналізації вищої освіти. Учасники делегації репрезентували українську вищу освіту на власному стенді, гостями

якого були високопосадовці, дипломати і ректори європейських університетів.

Основні теми для обговорення під час виставки – залучення до навчання іноземних студентів, розвиток академічної мобільності, розширення міжнародних зв'язків університетів-учасників, пошук нових партнерів для дієвої міжнародної співпраці.

Проректорка з наукової роботи КНУ імені Тараса Шевченка **Ганна Толстанова** та начальник відділу міжнародних зв'язків **Роман Петюров** провели двосторонні зустрічі з колегами з іноземних університетів, під час яких обговорили питання щодо потреб українських закладів вищої освіти у сучасних умовах. Зокрема порушили питання щодо відкриття більшої кількості позицій

для українських науковців за програмами Horizon, що вже мають фінансування; надання стипендій та можливостей користування інфраструктурою іспанських університетів для аспірантів; залучення професійних менеджерів науки і вищої освіти для тренінгів з підготовки наукових грантів, керівництва проектами, стратегічного розвитку університетів.

Також представники Університету взяли участь у церемонії нагородження премії Європейської асоціації міжнародної освіти (EAIE). Цьогоріч **уся українська вища освіта** стала володарем премії у номінації «**Бачення та Лідерство**». Вперше в історії премію EAIE 2022 за бачення та лідерство отримала не окрема організація, а національна освіта в цілому. Зазвичай цією нагородою відзначаються особи чи організації за їхні видатні досягнення в демонстрації та розробленні стратегій, що створюють нові способи мислення та нові можливості у сфері міжнародної вищої освіти.

Підтримуючи Україну

28-29 вересня відбулася головна подія Європейської Комісії з досліджень та інновацій, що збирає політиків, дослідників, підприємців і громадськість для обговорення та формування майбутніх досліджень та інновацій у Європі та за її межами.

У перший день четвертої сесії Європейських днів досліджень та інновацій проведено сесію «Підтримуючи Україну: глобальні принципи та цінності в науковій та інноваційній діяльності». Мета сесії – розкрити зв'язки між фундаментальними принципами й цінностями та заходами, вжитими міжнародним співтовариством після розпочатої

росією війни проти України для підтримки екосистеми досліджень та інновацій в Україні.

«Фундаментальні принципи та цінності у сфері досліджень та інновацій, такі як академічна свобода, гендерна рівність, дослідницька етика, відкрита наука та науково-обґрунтована політика, є ключем до сталого та інклюзивного розвитку демократичних країн. У світі, який співпрацює для вирішення глобальних викликів, немає місця агресорам і терористам, вторгненням у суверенні держави та нав'язуванню своїх поглядів. Жорстока повномасштабна війна, розв'язана росією проти України, забирає життя, змушує

українців залишати свої домівки, науковців та інноваторів – шукати можливості за кордоном», – зазначив заступник Міністра освіти і науки України з питань європейської інтеграції **Олексій Шкуратов**.

Під час спеціальної сесії продемонстровано визначні ініціативи, реалізовані на рівні ЄС, його держав-членів, асоційованих країн, а також міжнародних організацій.

Своєю чергою Європейський комісар з питань інновацій, досліджень, культури, освіти та молоді **Марія Габріель** наголосила на підтримці України, яка протистоїть російській військовій агресії, та повідомила про необхідність зосередження уваги на підтримці науковців та інноваторів, які змушені були покинути Україну, у

короткостроковій перспективі та створенні можливостей для повернення науковців та інноваторів в Україну, оскільки ризик відтоку інтелектуального потенціалу у середньостроковій перспективі є високим. Представлено також важливі кроки з підтримки сфери науки та інновацій України, а також стратегію розвитку міжнародного співробітництва у світі, що змінюється. Також пані Європейський комісар анонсувала проведення у 2023 році нового конкурсу для українських учасників у межах програми «Горизонт Європа» щодо створення в Україні «Офісу Горизонт Європа».

Олексій Шкуратов у виступі зосередив увагу на першочергових проблемах сфери науки та інновацій, викликаних війною росії

проти України, що потребують невідкладного розв'язання. Він повідомив про вжиті заходи для збереження та розвитку сфери науки та інновацій, підтримки її спроможності. Також реалізацію інтелектуального потенціалу, використання досягнень української та світової науки. Усе це спрямовано для розв'язання проблем безпеки, соціальних, економічних, культурних та інших потреб, зокрема пошуком можливостей для запровадження програм повернення вчених та інноваторів, які вимушено виїхали з України. А також спрямування результатів досліджень та інновацій на задоволення першочергових потреб країни, інтеграції в Європейський та світовий дослідницький простір.

«На пограниччі культур і народів»

Ювілейна X Міжнародна конференція «На пограниччі культур і народів. З проблем історії, культури та освіти» («Na pograniczach kultur i narodów. Z problemów historii, kultury i edukacji») відбулася у вересні у Державному вищому освітньому закладі ім. Яна Гродка у м. Сянок (Республіка Польща). У ній взяли участь вчені з Польщі, Словаччини, Німеччини та України. Конференція проходить щороку, презентуючи окремі тематичні вектори досліджень учених європейських країн.

Україну на конференції пред-

ставили науковці з Києва, Львова, Рівного, Дрогобича, Чернівців та Івано-Франківська. Від Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника на міжнародному науковому форумі виступили докторка мистецтвознавства, професорка, завідувачка кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва Навчально-наукового інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника **Віолетта Дутчак** (на пленарному засіданні) та аспірант

кафедри спеціальності «Музичне мистецтво» **Петро Стрижиборода** (на секційному тематичному засіданні). Також онлайн у заході взяли участь докторка мистецтвознавства, професорка **Ольга Фабрика-Процька**, кандидатка мистецтвознавства, доцентка **Лілія Пасічняк** та аспірантка **Марія Мартинюк**. Кожен із дослідників репрезентував власні напрацювання, що охоплюють

як регіони українського прикордоння (Галичину, Закарпаття), так і міжнаціональні взаємовпливи в культурі та мистецтві. Усі доповіді було доповнено презентаціями та музичними зразками.

Також у межах конференції відбулася зустріч українських науковців з ректором Державної вищої школи імені Яна Гродка у Сяноку, доктором **Матеушем Качмарські**. Під час зустрічі, за дорученням ректора Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, професора **Ігоря Цепеню**, був підписаний договір про співпрацю між Прикарпатським національним університетом імені Василя Стефаника і Державною вищою школою імені Яна Гродка в Сяноку, що передбачає поглиблення наукових і культурно-мистецьких контактів, перспективи академічного обміну здобувачів освіти та викладачів.

Підписано Меморандум про співпрацю між ЗВО і науковою установою

16 вересня під час розширеного засідання Наглядової ради Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка було підписано Меморандум про співпрацю. Підписанти – ректор університету **Марина Гриньова** і віце-президент НАПН України, директор Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України **Олег Топузов**.

Своїми підписами сторони закріпили домовленість про об'єднання зусиль у провадженні науково-дослідної, навчально-методичної

діяльності та виховної роботи. Попереду обмін досвідом, упровадження інноваційних технологій навчання й виховання та популяризація освітніх програм і послуг двох інституцій.

Поважні партнери організуюватимуть і проведуть спільні наукові заходи, конференції, симпозіуми й семінари, створюватимуть умови для проходження

навчальних і виробничих практик студентів й підвищення кваліфікації

науково-педагогічних працівників, інформуватимуть про важливі події в науковій, освітній і навчально-виховній роботі. Окремо обговорено можливості залучення до сфери науки та освіти талановитої молоді і створення умов для підвищення престижу наукової та науково-педагогічної діяльності

Директор Інституту педагогіки НАПН України **Олег Топузов** відзначив що підписання Меморандуму про співпрацю є важливим кроком для кращої реалізації потенціалу молодих учених і педагогів-практиків, та окреслив перспективи співпраці у популяризації педагогіки як науки.

Ректор Полтавського педагогічного

університет докладатиме зусиль, щоб кожна задекларована теза документа про співпрацю була підтверджена результатом, і наголосила, що співпраця з Інститутом педагогіки НАПН України важлива як для закладу вищої освіти в цілому, так і для кожного здобувача і науково-педагогічного працівника.

Під час підписання Меморандуму сторони домовилися розширювати форми взаємодії та вживати необхідних заходів для забезпечення ефективності й розвитку встановлених ділових зв'язків.

Сторінку підготував
Діма ДІМТРОВ,
«ОіС»

Місія ЮНЕСКО відвідала кафедру з наукової освіти

29 вересня 2022 року кафедру ЮНЕСКО з наукової освіти відвідала технічна місія ЮНЕСКО з питань освіти. До складу місії увійшли Директор Сектору Освіти 2030 пані Макі Катсуно-Хайшікава (Ms. Makie Katsuno – Hayashikawa), пані Яйой Сегі-Влчек (Ms. Yayoi Segi-Vltchek), керівник Сектору з питань міграції,

переміщення, надзвичайних ситуацій та освіти, пані Паула Кленнер-Форте (Ms. Paula Klenner-Forttes), програмний спеціаліст Сектору з питань міграції, переміщення, надзвичайних ситуацій та освіти.

У нараді також взяли участь ректор університету Віктор Андрущенко, президент Малої академії наук України

(координатор кафедри ЮНЕСКО з наукової освіти) Станіслав Довгий, голова Координаційної ради програми «UNITWIN / кафедри ЮНЕСКО» в Україні Юрій Сватко, директор Інституту обдарованої дитини НАПН України Максим Гальченко, представник Національної комісії у справах ЮНЕСКО при МЗС України Ніна Крамарева, завідувач кафедри ЮНЕСКО з наукової освіти Денис

Свириденко та співробітники кафедри. Українська сторона доповіла про

діяльність кафедр ЮНЕСКО до та під час війни, наголосивши на шкоді, яку завдала роботі кафедр російська військова агресія, обговорили можливість ЮНЕСКО з підтримки діяльності української мережі кафедр.

Денис СВИРИДЕНКО,
завідувач кафедри ЮНЕСКО
з наукової освіти
НПУ імені М.П.Драгоманова,
доктор філософських наук,
професор

Музейна педагогіка: обговорення на міжнародному рівні

21 вересня у Львівському національному університеті імені Івана Франка відбулася Міжнародна науково-практична конференція «Музейна педагогіка в контексті викликів сучасної освіти», яка стала знаковою подією для факультету педагогічної освіти, кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, Науково-навчальної лабораторії музейної педагогіки Університету, а також для всієї університетської академічної спільноти.

Конференцію присвятили аналізу сучасного стану теоретичних та прикладних досліджень у галузі музейної педагогіки – міждисциплінарної освітньої технології, яка розвивається у сфері академічної та неформальної освіти, охоплюючи різні форми комунікації, актуальні просвітницькі програми та культурні практики.

З вітальним словом перед присутніми виступили проректор з наукової роботи Львівського університету, академік НАН України, професор Роман Гладішевський; президент Малої академії наук України, академік НАН і НАПН України, професор Станіслав Довгий; директор Інституту педагогіки НАПН України, академік НАПН України, віцепрезидент НАПН України, професор Олег Тонюзов; директор КЗ ЛОР «Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Павло Хобзей; заступниця директора з питань розвитку Музею народної архітектури та побуту у Львові імені Климента

Шептицького Леся Гарасим; декан факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка Дмитро Герцюк. У вітальних словах представники освітньо-наукового середовища наголосували на важливості теоретичних і прикладних досліджень у галузі музейної педагогіки,

яка охоплює різні наукові дисципліни – історію, педагогіку, психологію, мистецтво, філологію, літературу, а отже має міждисциплінарний характер та широкі можливості для організації міжнародної співпраці.

Останнє підтверджено партнерськими організаціями конференції, серед яких варто виокремити Національну академію педагогічних наук України, Національний центр «Мала академія наук України», Ягеллонський університет, Університет мистецтв в Познані, Сілезький університет у Катовіце (Польща), університет Палацького в Оломоуці (Чехія), Пряшівський університет (Словаччина), Лейденський університет (Нідерланди), Патрський університет та Університет Західної Аттики (Греція), Педагогічний музей (Україна), Музей палацу Короля Яна III у Вілянуй (Польща), Асоціацію музейних педагогів Італії.

Головним акцентом конференції була презентація українського та

зарубіжного досвіду у галузі музейної педагогіки, зокрема, під кутом зору співпраці Науково-навчальної лабораторії музейної педагогіки Університету (завідувач – Олексій Караманов, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Львівського університету) з «Форумом музейних едукаторів» (Польща), методологічним центром музейної педагогіки Моравського земського музею в Брно (Чехія), Асоціацією «Музейних наукових дебатів для початкової та середньої школи» (Нідерланди), Асоціацією музейних педагогів Італії та інших інститутів.

Тематика доповідей конференції на пленарному засіданні охоплювала широкий спектр питань – від осмислення технологій реалізації музейно-педагогічних інновацій в Україні (Р. Маньковська), сучасних викликів для музейних педагогів в європейських країнах (Е. Matteuzzi, М. Spierings, P. Sobanova, М. Mannova) та розуміння

музейної педагогіки крізь призму історичної освіти (С. Терно) – до ролі музейної педагогіки в кризові часи (М. Szalag, D. Kalessoroulou), осмислення її через формування різних соціальних компетенцій (R. Pater), емоцій та почуттів (J. Skutnik), візуалізації життя людини (О. Червонюк).

Своєрідним підсумком пленарного засідання стала презентація навчально-методичного посібника з музейної педагогіки «Культурно-мистецький простір Львова: «Варіації прекрасного», виданого у співпраці Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, Науково-навчальної лабораторії музейної педагогіки та ЗСШ № 50 м. Львова, створення якого ініціювали професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Олексій Караманов та вчителька мистецтва вищої кваліфікаційної категорії, вчителька-методистка ЗСШ № 50 м. Львова Ірина Лаский.

Після перерви конференція продовжила свою роботу у межах чотирьох дискусійних панелей: «Освітня політика музеїв в контексті глобалізації, пандемії COVID-19 та воєнного стану», «Віртуальний освітній простір музею в умовах онлайн-навчання», «Музейна педагогіка у взаємодії середньої та вищої школи», «Сучасні

музейно-педагогічні практики в Україні та за кордоном».

З-поміж доповідей варто виокремити виступи, присвячені аналізу методологічних аспектів музейної драматургії (А. Горвий), пошуку оптимальної моделі удосконалення фахових компетентностей музейних педагогів (Л. Гайда), освітнім онлайн-продуктам Педагогічного музею України (О. Міхно), особливостям впровадження освітніх івентів в педагогічну діяльність музеїв (Г. П'ятакова), ролі музейної педагогіки як засобу підготовки фахівців у закладах фахової передвищої освіти (Т. Равчина), осмисленню музейної педагогіки крізь призму емоційного інтелекту (В. Федина), музейному волонтерству (О. Железник) тощо.

Під час конференції були виголошені привітання від різних українських та міжнародних інституцій, які виявили неабиякий інтерес до встановлення контактів та поглиблення співпраці у галузі музейної педагогіки з Львівським національним університетом імені Івана Франка.

Жвавий та динамічний характер конференції підкріплювався рефлексіями учасників щодо актуальних питань музеології, культурно-освітньої діяльності музеїв та сучасних освітніх технологій.

Олексій КАРАМАНОВ,
завідувач лабораторії музейної педагогіки ЛНУ імені Івана Франка

Вища освіта: плани відновлення

18 серпня відбувся круглий стіл «Вища освіта у Плані відновлення України: методологічний аспект», організований Інститутом вищої освіти НАПН України спільно з Національним Еразмус+ офісом в Україні та Національними експертами з реформування вищої освіти Програми ЄС Еразмус+.

В обговоренні проблем відновлення та розвитку вищої освіти в умовах євроінтеграції та відновлення України взяли участь 60 учасників – представників закладів вищої освіти і наукових установ та проектів Еразмус+, Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій, Міністерства освіти і науки України, Національного агентства кваліфікацій, Національного агентства забезпечення якості вищої освіти, Національної академії педагогічних наук України, Національні експерти шляхів подолання сучасних викликів і руху до Європейської перспективи.

звернулися директор Інституту вищої освіти НАПН України Ірина Драч, яка відзначила важливість заходу для удосконалення проекту Плану відновлення України у частині вищої освіти і науки, зокрема використовуючи низку наукових здобутків дослідників Інституту, та директор Національного Еразмус+ офісу в Україні Світлана Шитківа, повідомивши про нові можливості для України Програми ЄС Еразмус+. Світлана Шитківа наголосила на важливості міжнародних проектів для розвитку інфраструктури та кадрового потенціалу закладів вищої освіти України в умовах євроінтеграції та воєнного стану і післявоєнного відновлення. Вона зазначила, що усі спікери круглого столу представляють організації – учасники проектів Еразмус+, що свідчить про важливість використання європейського досвіду та ресурсів для визначення шляхів подолання сучасних викликів і руху до Європейської перспективи.

Провідний науковий співробітник відділу забезпечення якості вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України, заслужений економіст України Юрій Вітренко представив доповідь «Вища освіта у Плані відновлення України: методологічний аспект». У доповіді проаналізовано основні нормативно-правові акти щодо післявоєнного відновлення

України та проект Плану відновлення України, зокрема напрям «Освіта і наука» розділ «Вища освіта». Крім того, здійснено аналіз основних показників мережі (кількість закладів вищої освіти, загальна чисельність студентів і у середньому на один ЗВО, зарахування абітурієнтів, випуск фахівців, чисельність педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників, кількість студентів на одного педагогічного, науково-педагогічного та наукового працівника) і освітньої діяльності закладів вищої освіти й обсягів фінансування сфери вищої освіти України у 2005-2020 роках. Окремі критичні твердження і пропозиції виступу викликали жваву дискусію серед учасників круглого столу.

Відповідно до програми круглого столу виступили: академік-секретар Відділення вищої освіти НАПН України Петро Саух, Голова Співки ректорів закладів вищої освіти України, ректор Київського національного університету будівництва та архітектури Петро Куліков, ректор Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця Володимир Пономаренко, заступник голови Національного агентства кваліфікацій Володимир Ковтунець, професор Запорізького національного технічного університету, Національний експерт з

реформування вищої освіти Програми ЄС Еразмус+ Володимир Бахрушин, ректор Сумського національного аграрного університету, академік НААН України Володимир Ладика, головний науковий співробітник Інституту вищої освіти НАПН України, експерт Національного Еразмус+ офісу в Україні Жаннета Таланова, перший віцепрезидент НАПН України, Національний експерт з реформування вищої освіти Програми ЄС Еразмус+ Володимир Луговий, радник дирекції Інституту вищої освіти НАПН України, член-кореспондент НАПН України, Національний експерт з реформування вищої освіти Програми ЄС Еразмус+ Світлана Калашиківа.

До дискусії круглого столу також активно долучилися завідувач відділу освіти і науки Директорату з питань внутрішньої та гуманітарної політики Офісу Президента України Світлана Кретович та інші учасники заходу.

За результатами круглого столу сформульовано пропозиції до проекту Плану відновлення України (напрямок «Освіта і наука» розділ «Вища освіта») та до окремих нормативно-правових актів, що регулюють діяльність сфери вищої освіти.

Відеозапис заходу та презентації і доповіді спікерів розміщено на вебсайтах і сторінках у Facebook Інституту вищої освіти НАПН України та Національного Еразмус+ офісу в Україні.

Юрій ВІТРЕНКО,
провідний науковий співробітник,
кандидат економічних наук, доцент

і Марія ДЕБИЧ, завідувач відділу забезпечення якості вищої освіти,
доктор педагогічних наук, доцент,

Інститут вищої освіти
НАПН України

Усім, хто навчає

Дорогі друзі, шановні колеги, знайомі і не зовсім знайомі освітяни!

Почув і переглянув цілу палітру чудових і теплих привітань до Дня працівника освіти й не зміг утриматися, аби теж не сказати Вам кілька щирих слів.

З давніх давен і донині українці були і є однією з найосвіченіших націй світу.

Коли на місці носіїв «великого і могучого» ще квакали жаби, Україна була європейським центром освіченості з розгорнутою мережею різнорівневих закладів освіти.

Попри багатомісячне цілеспрямоване нищення української культури, української освіти і всього українського, ми вистояли, твердо стоїмо і з упевненістю дивимося у майбутнє.

Адже в історичному аспекті наша освітня галузь за будь-яких змін, кризових ситуацій, вдалих і не зовсім реформ, за будь-яких термінів навчання, критеріїв і балів оцінювання знань тощо ніколи не «пасла задніх» і в результаті удосконалювалася і ставала ефективнішою.

Це – заслуга Ваших попередників, це – Ваша заслуга.

Глибоко переконаний, що ми й нині здолаємо всі труднощі і жажиття російської навали.

Тож, з Вашої ласки, дозвольте щиро привітати всіх дотичних до освітнього процесу, усіх, без кого він був би неможливий, а це вчителі і вихователі, психологи і методисти, науковці й управлінці, батьки й дошкільнята, учні і студенти, аспіранти й докторанти – усі, хто навчає і кого вчать.

Здоров'я Вам, миру, сил і терпіння!
Слава українській освіті!
Слава Україні!

В'ячеслав ЗАСЕНКО,
академік НАПН України,
м. Київ

Крим

Він стояв у темноті в зруйнованому будинку, в пилі розтрощеної цегли й бетону, під якими – хазяї.

Вони загинули всі – і дорослі, і діти. А він якимось дивом лишився. Великий, схожий на ведмежатко, наляканий і розгублений. Стояв і не міг навіть поворухнутись, навіть на голос рятувальника. Лише очі такі, що серце стискається...

В тих очах – усе про втрату: і страх, і розпач, і самотність...

Пес Крим. Дніпро, вересень 2022. Віна.

Viktoria KORSUN,
Фейсбук

Бородянка. Особисте

Велика історія складається з маленьких індивідуальних подій. У великій історії народної визвольної війни українського народу проти російської агресії є і мій невеликий нарис. Особистий.

Нині про Бородянку знає увесь світ. Це українське містечко стало одним з символів російського варварства і української трагедії.

Вперше я потрапив у тоді невідомому мені Бородянку в 1993 році. У ті, давні вже часи, починалась велика програма соціально-психологічної реабілітації населення, яке постраждало від Чорнобильської катастрофи. Програма називалась «ЮНЕСКО-Чорнобиль» (Проект-64).

На першому етапі у Програмі передбачалося відкриття трьох центрів соціально-психологічної реабілітації населення у трьох містах України, білорусії і росії, що знаходилися поблизу постраждалих від радіації районах. В Україні це були Славутич, Іванків і Бородянка. Керівництву Програми – **Бруно Лефевр, Любов Горіх, Оксана Гарнець** і нам, супервізорам, довелось докласти багато зусиль для організації роботи центрів – пошук і облаштування приміщень, забезпечення центрів обладнанням і методичними матеріалами, підбір персоналу (психологи, соціальні працівники, аніматори, директори). Одночасно з цим – навчання фахівців. Мене було призначено супервізором українських центрів.

І ось, нарешті, у листопаді 1994 року відбулося урочисте відкриття українських центрів. На цю подію приїхав заступник генерального директора ЮНЕСКО **Аднан Бадран**, представник Міністерства з надзвичайних ситуацій **Владислав Торбін**, керівництво Київської області, місцеві керівники. Ми пишалися собою – було відчуття добре зробленої справи.

Це фото зроблено у 1994 році. Усі ми – працівники Центру, супервізори, спеціалісти інших центрів, гості зібралися на ганку, аби зробити фото «на пам'ять» про один з навчальних семінарів, що тоді відбувався. Сходи широкі, вмістили усіх.

Бородянський центр розташовувався у двоповерховому приміщенні колишнього клубу. Будівля хоч не нова, але простора. Простора актовка зала, кафе, гардероб, зала для роботи з підлітками, зала для роботи з дітьми, ігрова кімната, кабінет для роботи з дорослими і людьми похилого віку, кабінет для курсів англійської мови. На другому поверсі – кабінети для індивідуальних консультацій психологів, бібліотека, кабінет для сімейної консультації. Усе це відремонтовано, пофарбовано, оздоблено, умебльовано відповідно до стандартів роботи фахівців. У кожному кабінеті – методичні матеріали, іграшки, комп'ютери, фліп-чарти, настільні і розвивальні ігри, матеріали з радіаційної безпеки і гігієни. Навіть сучасні ігрові кімнати у приватних садочках чи супермаркетах могли б позаздрити тому, що було в ігровій центрі. В приміщенні кафе часто збиралися клуб «Кому за...», шаховий і ветеранів. Приміщення центру стало прихистком для місцевих громадських організацій – афганців, переселенців з постраждалих регіонів,

клубу молодих мам, спортивні секції для підлітків, пізніше – ветеранів АТО... Усього й не перелічиш.

В центрі вирувало життя – найпопулярніше місце у Бородянці. Сюди кожен міг прийти зі своїми ідеями та знайти розуміння і підтримку. Центр став справжнім осердям бородянської громади, підтриманий не лише місцевою владою, а й місцевим бізнесом.

Щомісяця, з 1994 по 2000 рік, я відвідував Центр. Бачив як розвивається Бородянка, як будують нові багатоповерхівки, клуб, торговельний центр, як оздоблюється площа і центральні вулиці, постають пам'ятники, відкриваються кафе і магазини, ресторани, спортивний комплекс, стадіон. Життя в Бородянці стало заможнішим.

Роботи було багато. Ми багато вчилися. Кожного року, а то й частіше, проводилися двотижневі тренінги та обмін досвідом зі спеціалістами інших центрів Програми. Часто запрошувалися викладачі з США, Франції, Нідерландів. Працювали і ми – супервізори.

Супервізорська робота була складною, але цікавою. Мені теж

доводилося вчитися і вчити інших. Згодом стало зрозуміло, що супервізор – це не тільки методист, наставник, наглядач, тренер для тренерів, але й психотерапевт для психотерапевтів. Часто доводилося брати складні випадки з якими не могли упоратись психологи центрів. Кожен такий випадок давав впевненість у своїх можливостях і відчуття того, що ти зробиш щось корисне, необхідне для людей. Попри втому, відчувалося наснаження. Така робота відбувалася для мене переважно у вихідні. Вона дуже корисно доповнювала

основну наукову роботу, спонукала переосмислювати деякі теоретичні і методологічні конструкції.

Авторитет Центру зростає. Спочатку – в Бородянці, потім – в районі, на всеукраїнському рівні, а згодом – й на міжнародному. На стажування в Центр приїздили студенти з Франції, Сполучених Штатів, Нідерландів, Японії (після катастрофи на Фукусімі). Психологи Центру стажувалися за кордоном.

З початком війни в Центрі до-

ще й ракетною. Яким же моральним уроком треба бути, щоби при ясній, сонячній погоді цілити ракетною по мирним будинкам, по житловим багатоповерхівкам?

На фото – результат дій «свабодітелей». Згодом біля руїн Центру розквітнули маки. Містика? Не знаю, але – факт.

Після визволення міста руїни довелось знести. Залишилися тільки сходи, на яких ми колись, у далекому вже 1994-му, щасливі і натхненні, фотографувалися. ... У Бородянці ще кілька тижнів відчувався трупний запах з-під зруйнованих багатоповерхівок, від місць розстрілів і наскоро влаштованих поховань. Декого з місцевих мешканців й досі не можуть знайти серед уламків.

Героїчна Бородянка поволі відновлюється. Почали працювати деякі крамнички, базар, пошта, діти йдуть до школи. На шкільному подвір'ї поставили своє шатро волонтери з ЮНІСЕФ. Це молоді хлопці й дівчата, студенти київських вишів. Грають з дітьми, малюють і складають пазли з Лего... Це мені нагадало давнє, довоєнне.

Колектив Бородянського центру знов зібрався разом. Знову кипить робота. На жаль, поки не у приміщенні Центру, а у кількох невеличких кімнатках спортивного комп-

лексу. Працюють в основному «на виїзді» – в інших приміщеннях, у селах. Їм важко. Вони самі пережили втрату близьких родичів, знайомих, сусідів. Дехто втратив житло. Їм самим потрібна допомога, а вони допомагають людям – переселенцям (поряд тимчасові будиночки для тих, у кого немає житла), дітям, підліткам, ветеранам, сім'ям.

Колектив Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи НАПН України уклав договір про співпрацю з колективом Бородянського центру соціально-психологічної реабілітації населення. Будемо разом. Відновимо центр.

Я повертаюсь до своїх бородянців. Я знаю – їм потрібна моя супервізія, моя підтримка. Попрошу доньку Ірину, з якою ми були там, написати про побачене гарну статтю про героїчних жителів Бородянки, про побачене і почуте. Про те, як трагедії окремих людей зливаються у велике море страждань українського народу. Напише. А я – повертаюсь.

Віталій ПАНОК,
доктор психологічних наук,
професор,
член-кореспондент
НАПН України

Сухомлинівські читання – 2022

30 вересня відбулися XII Міжнародні та XXIX Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя», організовані у співпраці Міністерства освіти і науки України, Національної академії педагогічних наук України, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського, Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського, Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, Управління освіти і науки Чернігівської облдержадміністрації, Рівненського державного гуманітарного університету. У цьому році захід знову проведено в онлайн-форматі у зв'язку із агресивною загарбницькою війною, розв'язаною росією проти України. Незважаючи на ці обставини, відбулося інтенсивне творче спілкування.

Цьогоріч захід отримав статус міжнародного – у ньому взяли участь науковці з Китаю, Польщі та Австралії. В обговоренні важливих проблем збереження психічного благополуччя дитини взяли участь вихователі, методисти, керівники закладів дошкільної освіти, вчителі, бібліотечні працівники, директори закладів загальної середньої освіти, науково-педагогічні працівники й здобувачі освіти закладів вищої та післядипломної освіти, науковці, музейні фахівці. Зацікавленість широкої аудиторії свідчить про масштабний характер заходу, його актуальність, затребуваність та своєчасність. До пленарного засідання долучилося понад 70 слухачів.

Із вітальним словом до учасників звернувся: президент Національної академії педагогічних наук України **Василь Кремень**; ректор Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка **Олег Шеремет**; начальник Управління освіти і науки Чернігівської облдержадміністрації **Микола Конопацький**; голова Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського **Леся Сухомлинська**.

На пленарному засіданні із доповідями виступили: академік НАПН України **Ольга Сухомлинська** («Василь Сухомлинський про захисне виховання: сучасні рефлексії»); професор кафедри теорії і методики дошкільної освіти Південноукраїнського національного

педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, академік НАПН України **Алла Богуш** («Василь Сухомлинський: виховна сила Слова»); дослідник з Monash University, Мельбурн, Австралія **Алан Кокеріл** («Етична антологія

В.О. Сухомлинського, член-кореспондент НАПН України **Лариса Березівська** («В.О. Сухомлинський про читання як засіб розвитку учнів зі зниженою здатністю до навчання (крізь призму Нової української школи)»); голова Всеукраїнської

(за матеріалами психологічного семінару Павлівської школи)»).

У рамках читань відбулися онлайн-засідання 5-ти секцій: 1) Лікарська педагогіка в умовах травматичних ситуацій: український і зарубіжний досвід; 2) «Обережно: дитина!»: Василь Сухомлинський про дітей з особливими потребами; 3) Навчання та виховання дітей в ін-

збройної агресії проти України – коли йдуть широкомасштабні бойові дії, окуповано суверенні території, зруйновано цивільну інфраструктуру – діти стають найбільш вразливою групою населення, що потерпає від наслідків війни. Низка викликів постала перед освітянами – як допомогти дітям і дорослим пережити цей травматичний досвід. Педагогічні

Сухомлинського: навчання цінностей як шлях розвитку стійкості/ Sukhomlynsky's ethical anthology: teaching values as a way of developing resilience»); директор Департаменту освіти і науки, молоді та спорту Закарпатської обласної військової адміністрації, професор **Мар'яна Марусинець** («Уявлення батьків про інвалідність дитини у роздумах Василя Сухомлинського»); завідувач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, професор **Тетяна Пантюк** («Нові виклики української освіти та педагогу в умовах війни: місія, функції, ресурси»); директор Павлівського ліцею імені В.О. Сухомлинського **Валентина Деркач** («Творче впровадження педагогічних ідей В.О. Сухомлинського з питань інклюзивної освіти вчителями Павлівського ліцею»); директор ДНПБ України імені

асоціації Василя Сухомлинського, науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики ДНПБ України імені В.О. Сухомлинського **Леся Сухомлинська** («В. Сухомлинський – директор школи у роки Другої світової війни»); директор Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, професор **Людмила Завацька** («Педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського і сучасність: реалізація прав дітей з особливими освітніми потребами на якість освіти»); директор ЗЗСО № 33 м. Чернігова **Лариса Лесун** («Українські дитячі активності «під голубим небом» з фінським присмаком»); директор Педагогічного музею України **Олександр Міхно** («Василь Сухомлинський про навчання і виховання учнів з ментальними розладами

клизивному освітньому середовищі у Василя Сухомлинського і в сучасних закладах освіти; 4) Підготовка майбутніх педагогів до роботи з дітьми в травматичних ситуаціях; 5) Шкільна бібліотека як ресурсний центр попередження і подолання травматичних ситуацій життя дітей (за художньою спадщиною В. Сухомлинського).

Виступи учасників педагогічних читань супроводжувалися цікавими інформативними презентаціями та відеороліками, що сприяло візуалізації матеріалу. Засідання пройшло в професійній, творчій атмосфері та стало майданчиком для отримання корисної інформації, обміну досвідом та окреслення перспектив. Проведений захід вкотре засвідчив, що педагогічні ідеї В.О. Сухомлинського, шляхи, засоби й методи навчання та виховання дітей і молоді, запропоновані ним, не втрачають актуальності та активно використовуються в закладах освіти різних рівнів. В умовах російської

читання допомогли учасникам проаналізувати та переосмислити досвід минулих поколінь і виробити дієвий алгоритм роботи педагогів, батьків, практичних психологів, соціальних працівників щодо подолання дитячих травм, пов'язаних з війною.

Леся СУХОМЛИНСЬКА,
науковий співробітник
сектору сухомлиністики
ДНПБ України
імені В.О. Сухомлинського,
голова Всеукраїнської асоціації
Василя Сухомлинського

Запис засідання можна переглянути за посиланням

Народна премія імені Тараса Шевченка – 2022

29 вересня у Національному музеї літератури України відбулася церемонія вручення Народної премії імені Тараса Шевченка доктору педагогічних наук, професору, академіку, першому заступнику голови Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка **Філіпчуку Георгію Георгійовичу**, який у час Національної визвольної війни виконує важливу соціокультурну місію – гостро і натхненно на сторінках авторитетних публіцистичних видань і соціальних мереж висловлює думки українського народу щодо утвердження національної ідеї на освітньому, науковому, просвітницькому фронті, формує суспільну думку культурного, мовного протистояння російській агресії на засадах національної ідентичності і свободи. Разом з академіком цьогоріч Народну премію імені Тараса Шевченка отримали художник **Олександр Мельник** й поет **Богдан Томенчук**. Як відомо, щороку її вручає Комітет з

нагородження Народною премією України імені Тараса Шевченка, у складі якого – вісім Шевченківських лауреатів під керівництвом видатного українського поета, державного і громадського діяча, голови ВУТ «Просвіта» імені Т.Г. Шевченка Павла Мовчана. Премія присуджується за вагомий внесок у розвиток української культури, відродження історичної пам'яті, формування національної свідомості та утвердження української мови.

Відзначимо, що у 2019-2021 рр. Народною премією України імені Тараса Шевченка були нагороджені знакові для української культури, освіти особистості: поет, народний артист України, академік **Андрій Демиденко** за вірші до кантати «Поле моєї пам'яті» та глибинне розкриття теми Голодомору 1933 року; народний артист України, художній керівник і

головний диригент в капелі «Почайна» Києво-Могилянської академії **Олександр Жигун** за духовно-музичне і патріотичне виховання українців та високу виконавчу майстерність; українська письменниця **Наталія Дзюбенко-Мейс** за поетичну книгу «Сковорода»; композитор **Олександр Яковчук** за авторську обробку

українських народних пісень, поет **Василь Рябий** за книгу «СологолоС. Сто вінків сонетів» та кінорежисер **Дмитро Ломачук** за документальний багатосерійний фільм «Героїчне минуле від Святослава до Небесної Сотні»; письменник і публіцист, професор **Микола Тимошик**, народний артист України, бандурист, лідер гурту «Хорея Козацька» **Тарас Компаніченко** та художниця **Марина Соченко**.

Глибоко переконані, що відзначені Народною премією імені Т.Г. Шевченка відомі особистості, талановиті митці, науковці, громадські діячі формують сучасну історію Української державності.

Вітаємо лауреатів і бажаємо їм нових творчих здобутків на благо України!

Мирослава ВОВК,
доктор педагогічних наук,
професор, завідувач відділу змісту
і технологій педагогічної освіти
Інституту педагогічної освіти
і освіти дорослих імені
Івана Зязюна НАПН України

Освіта і наука під час війни

Освітня і наукова галузі, як найбільш пов'язані зі створенням і формуванням людського капіталу нашої країни, стратегій розвитку наукового, науково-технічного, воєнного потенціалу країни, найбільш чутливі до змін і найбільш стійкі, як високоорганізовані складні системи. Однак у час неймовірних випробувань для нашої молоді держави вони не лише вистояли, а й продемонстрували здатність до швидкої трансформації завдяки атракторам, якими є для українців свобода, незалежність, демократичні цінності, європейський спосіб мислення і життєдіяльності.

Освіта і наука вистояли, набули нових якостей. Триває їх розвиток і безсумнівним є їх подальший успіх.

Від початку повномасштабного вторгнення РФ на територію незалежної України, 24 лютого 2022 року, у переважній більшості закладів освіти було оголошено канікули, частина закладів працювали дистанційно.

За два тижні у більшості областей було відновлено освітній процес. Забезпечено координацію діяльності органів управління освітою щодо функціонування закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної та інклюзивної освіти в регіонах на період дії правового режиму воєнного стану.

Освітня і наука вистояли, набули нових якостей. Триває їх розвиток і безсумнівним є їх подальший успіх.

Така згуртованість влади і педагогічних працівників дозволила дітям завершити 2021/22 навчальний рік.

Попри складність ситуації в країні, усі випускники отримали свідоцтва про освіту державного зразка.

Надзвичайно важливим викликом було забезпечити сталість освіти, не дозволити ворогові позбавити права українських дітей на освіту.

Цьогоріч традиційне зовнішнє незалежне оцінювання вирішено було замінити на національне мультимедійне тестування, яке складалося з трьох сесій, щоб кожен вступник мав змогу пройти тестування для подальшого вступу до закладів вищої освіти України.

Міністр освіти і науки України **Сергій Шкарлет** звернувся до своїх іноземних колег з проханням організації тимчасових екзаменаційних пунктів за кордоном. Щоденно тривали переговори і з партнерами, аби забезпечити прозорий, неупереджений відбір вступників до українських закладів вищої освіти.

Україна – чи не єдина держава, яка змогла в умовах війни забезпечити проведення вступної кампанії, як на власній території, так і в 32 країнах світу.

Уся ця кропітка праця мала єдину мету – робити все можливе для майбутнього країни.

Також Міністерством освіти і науки України здійснено низку важливих заходів задля збереження й розвитку наукової сфери в умовах воєнного стану та підсилення її спроможності для того, щоб наука стала одним із основних драйверів у відбудові України.

Зокрема 30 березня Україна стала 39-м повноправним членом Асоціації фінансування інноваційних і дослідницьких мереж COST, що надає інноваторам і дослідникам можливості налагодження зв'язків для зміцнення спроможності вирішувати наукові, технологічні та суспільні виклики.

3 травня 2022 року Україна завершила внутрішньодержавні процедури, необхідні для

ратифікації Угоди про участь України у Рамковій програмі з досліджень та інновацій «Горизонт Європа» та Програмі з досліджень та навчання Європейського співтовариства з атомної енергії «Євратом» (схвалено Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною, з однієї сторони, і Європейським Союзом та Європейським співтовариством з атомної енергії, з іншої сторони, про участь України у Рамковій програмі з досліджень та інновацій «Горизонт Європа» та Програмі з досліджень та навчання Європейського співтовариства з атомної енергії (2021-2025), комплементарній до Рамкової програми з досліджень та інновацій «Горизонт Європа» № 2233-IX). Європейська Комісія звільнила Україну від сплати членських внесків за 2021-2022 рр. за участь у вище зазначених програмах.

Врегульовано питання академічної мобільності. Імплементація зазначеної процедури в умовах воєнного стану дасть змогу гарантувати право на безпечну освіту студентів та безпечні умови праці наукових і науково-педагогічних працівників, які вимушено покинули місце свого постійного перебування або Україну, в більш безпечних регіонах України або за кордоном.

Серед здобутків реалізації політики у сфері науки та інновацій можна згадати про таке:

- проведено державну атестацію наукових установ – 72 наукові установи вже пройшли державну атестацію, подано на державну атестацію матеріали понад 40 науковими установами;

- проведено роботу з включення до Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави: пройшли державну атестацію в частині провадження ними наукової (науково-технічної)

діяльності 60 наукових установ та 4 заклади вищої освіти, заявки ще 25 наукових установ буде розглянуто;

- здійснено забезпечення фінансування закладів вищої освіти в обсязі 20 250,0 тис. грн шляхом укладення додаткових угод до договорів на базове фінансування закладів вищої освіти, що віднесено до кваліфікаційної групи А і Б, в рамках бюджетної програми 2201390 «Підтримка пріоритетних напрямів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у закладах вищої освіти»;

- продовжено підтримку держави 160 видатних діячів науки шляхом виплати щомісячних державних стипендій загальним обсягом 2 348 922 грн;

- гарантовано забезпечення фінансування науково-технічних (експериментальних) розробок за державним замовленням із загальним обсягом фінансування у 2022 році – 35 055,6 тис. грн. Науково-технічні (експериментальні) розробки спрямовані на отримання науково-технічного (прикладного) результату, доведеного до стадії практичного використання, для забезпечення розвитку економіки, суспільства, зміцнення національної безпеки на основі використання

наукових та науково-технічних досягнень, зокрема, шляхом розроблення технологій подвійного призначення.

Для швидкого інформування українських науковців та інноваторів про можливості їх підтримки в Україні та за кордоном створено телеграм-бот Info Science Bot. У ньому розміщено понад 400 публікацій про можливості підтримки для науковців та інноваторів.

Міністерство освіти і науки України забезпечило функціонування платформи «Наука та бізнес», яка є онлайн-майданчиком для комунікації та ефективної взаємодії представників бізнесу та наукової спільноти, що надає можливість підприємцям мати доступ до провідних наукових розробок, а вченим – реалізувати власний потенціал і комерціалізувати результати наукового пошуку. Зареєстровані на платформі пропозиції враховують реалії сьогодення, адже належать галузям національної безпеки, військових і технічних наук.

Підтримуючи Україну в складних умовах війни, низка видавництва та компаній відкрили для українських освітян і вчених безкоштовний доступ до своїх електронних ресурсів:

- компанія Clarivate за результатами розгляду звернення Міністерства освіти і науки України ухвалила рішення про збереження для українських установ до кінця

2022 року доступу до бази даних Web of Science;

- компанія Elsevier зберегла доступ для українських учених до бази даних Scopus, додатково надано доступ до повнотекстових ресурсів бази даних ScienceDirect, а також низки медичних ресурсів, таких як ClinicalKey, Complete Anatomy, Osmosis;

- до кінця 2024 року триватиме безкоштовний доступ до електронних ресурсів (колекцій журналів, книг, баз даних) у межах проекту Research4Life.

Міністр освіти і науки України Сергій Шкарлет бере участь у міжнародних конференціях і форумах і завжди звертається до наукової спільноти щодо надання ефективної підтримки українським науковцям і дослідникам, зокрема щодо можливості продовжити їхню участь у високоякісних наукових проєктах та міжнародній дослідницькій співпраці, а також перебуває наукової та академічної систем України.

Всупереч намаганням країно-окупанта знищити українську освіту і науку, незламні освітяни непохитні у своїх намірах і діях щодо збереження національної освіти і науки, а також розвитку галузей відповідно до орієнтирів Європейської спільноти та світового цивілізаційного простору.

Діма ДІМІТРОВ,
«ОіС»

Участь української делегації в XI Загальнопольському педагогічному з'їзді

20-22 вересня тривала напружена робота Загальнопольського педагогічного з'їзду. Форум, у якому взяла участь делегація з України, відбувся у м. Познань (Республіка Польща). Представники української сторони прибули на з'їзд на запрошення голови Польського педагогічного товариства, професора *Пьотра Костила* та голови Комітету педагогічних наук Польської академії наук, професора *Агнешки Цибаль-Міхальської*.

Українську освіту і науку представив Державний секретар МОН України *Сергій Захарін*. Педагогічну науку – президент Національної академії педагогічних наук України *Василь Кремень* і академіки-секретарі відділень НАПН України *Нелля Ничкало* і *Світлана Сисоєва*. Інші вчені НАПН України взяли участь дистанційно.

Загальнопольський з'їзд науково-педагогічної спільноти збирається щороку. Цьогоріч він має слоган «Перезавантаження. Будуймо кращий світ у собі й поміж нами».

Під час першої пленарної сесії *Сергій Захарін* передав вітальні слова від Міністра освіти і науки України *Сергія Шкарлета*, а також подякував за солідарність з Україною та всебічну підтримку наших громадян, які знайшли прихисток у Польщі.

У доповіді *Сергій Захарін* поінформував іноземних колег про стан української системи освіти і науки в умовах війни, руйнування закладів освіти та шкоду, яку завдала країна-агресор освітньо-науковій інфраструктурі. Також Державний секретар Міністерства освіти і науки України повідомив про здійснювані кроки щодо забезпечення сталості навчання та викладання і створення безпечних умов для всіх учасників освітнього процесу.

Зокрема, *Сергій Захарін* зазначив, що Міністерством освіти і науки України створено умови та відкрито вільний доступ до багатьох онлайн-ресурсів для дистанційного та змішаного форматів навчання в Україні та за кордоном; реалізовано низку проектів із психологічної підтримки дітей та їхніх батьків під час воєнного стану.

Він зазначив, що для ліквідації наслідків руйнувань, завданих російською федерацією, створено Національну Раду з відновлення України від наслідків війни, де працює і робоча група «Освіта і наука».

З доповіддю виступив президент НАПН України *Василь Кремень*. Зокрема президент НАПН України подякував польським колегам за щирі підтримку у спротиві російському агресору, наголосив на багаторічній науковій співпраці польських і українських учених. А також висловив кілька тез, що розкривають характер повномасштабної війни в Україні, відображають мужню боротьбу Збройних Сил України і безпрецедентний спротив українського суспільства.

Василь Кремень зокрема наголосив, що нині як ніколи раніше вагомими стають цінності. Для українців дуже важливим є дотримання європейського загальнолюдського і гуманістичного характеру цінностей. Тому зараз освіта має спрямувати увагу на виховання в кожній людині усвідомлення цінності власного життя у контексті збереження життєвих пріоритетів усієї цивілізації. Сформуванню на загальносуспільному й індивідуальному рівнях розуміння людини як найвищої цінності, права кожного стати і лишатися самим собою відповідно до своїх природних характеристик і здібностей. Саме це і зможе забезпечити високий демократизм суспільства.

Насамкінець президент НАПН України підсумував: якщо освіта не виконає завдання з формування у нинішнього покоління широкого погляду на світ і розуміння сутності цивілізаційних змін і нових цінностей, майбутнє життя вирішуватимуть або випадковості, або волюнтаристи, або диктатори, або злочинці. Щоб цього не сталося, педагоги, школи та інші освітні заклади мають зосередитися на формуванні в учнів критичного мислення, креативності й здатності до співпраці. Щоб бути відповідним викликам майбутнього, які, без сумніву, зростатимуть у геометричній прогресії, потрібно насамперед постійно, знову і знову, самовдосконалювати і перетворювати самих себе. Тобто найголовнішою буде турбота про формування самого себе як людини, здатної

давати об'єктивну оцінку процесам і подіям, що відбуваються у світі. Як на глобальному, так і регіональному та персональному рівнях.

21 вересня у рамках XI Загальнопольського педагогічного з'їзду відбулося засідання української панелі «Освіта під час війни». Доповіді й обговорення цього засідання були присвя-

наших громадян знайшли прихисток саме у Польщі. Для українських дітей було виділено півмільйона місць у школах, паралельно відкривалися українські школи. Наші учні не залишилися поза освітнім процесом», – зазначив *Сергій Захарін*.

За словами Держсекретаря МОН України,

чені питанням виховання дітей та молоді з України, що нині перебувають у Польщі й інших країнах внаслідок війни.

Модераторами панелі виступили іноземний член НАПН України, професор *Єжи Нікіторовіч* (Польща) і президент НАПН України *Василь Кремень*.

Під час засідання вступне слово сказав Державний секретар МОН України *Сергій Захарін*. Він подякував за організацію навчання українських здобувачів освіти, які вимушено перебувають у Польщі, та надання робочих місць викладачам та учителям. Крім того, під час зустрічей було порушено питання навчання учнів з України, які тимчасово перебувають на території Польщі.

«Від початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України найбільша кількість

нині понад 180 тис. учнів продовжують навчатися у Польщі. У Варшаві нині перебуває близько 60 тис. учнів з України, 40 тис. з них залишилися в українській системі освіти. Влада Польщі робить усе можливе, щоб наші діти продовжували навчання. Зокрема, вже підготовлено 49 пунктів дистанційного навчання для українських школярів.

Сергій Захарін ще раз подякував Уряду Республіки Польща, освітянам та усім небайдужим полякам за надання всебічної підтримки Україні та її громадянам, які знайшли прихисток у їхній державі.

Від України виступили на засіданні академіки-секретарі відділень НАПН України *Нелля Ничкало* і *Світлана Сисоєва*.

Академік секретар відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України *Нелля*

Ничкало наголосила, що у словах «діти війни» поєдналися різні категорії наших наймолодших громадян: дітей, депортованих до держави-агресора, вивезених в її далекі регіони, дітей-внутрішніх переселенців, а також дітей різного віку, які разом з матерями й іншими родичами втікали за кордон під обстрілами і бомбардуваннями рашистів. Система освіти під час російської агресії в усіх освітніх підсистемах вражає самоорганізацією й чітким ефективним керуванням з боку МОН України. За час війни МОН України розроблено й надіслано закладам освіти майже 500 нормативно-правових документів різних типів. Упродовж семи місяців російської агресії накопичено цінний інноваційний досвід вдосконалення організації освітнього процесу для різних категорій учнівської і студентської молоді.

Відповідно до напрямів діяльності очолюваного підрозділу НАПН України академік-секретар відділення філософії освіти, загальної та дошкільної педагогіки *Світлана Сисоєва* навела статистичні дані щодо кількості дітей шкільного віку, які були змушені покинути країну або переїхали до інших областей України. Серед іншого *Світлана Сисоєва* зосередила увагу на освітніх орієнтирах в умовах воєнного стану: національно-патріотичне виховання і формування свідомості опору, санітарно-гігієнічне виховання, формування національної ідентичності, зокрема завдяки мистецькій освіті.

Від Комісії у справах громадян при Президентів Польщі виступила *Барбара Кромоліцка*, яка розповіла про діяльність поляків з метою допомоги українцям у Польщі, зокрема щодо організації навчання українських учнів, про законотворчу й регуляторну діяльність стосовно поліпшення становища українських громадян, що тимчасово перебувають у Польщі.

Виступив також на засіданні іноземний член НАПН України, професор *Францішек Шльосек*. Він розповів про українсько-польський доробок протягом років наукової співпраці, діяльність Наукового товариства «Польща – Україна», представив спільні наукові видання. Зокрема презентував монографію *Василя Кременя* і *Володимира Іліна* «Людина у викликах цивілізації: від минулого – до майбутнього», що вийшла цьогоріч польською мовою (Wasył G. KREMIEŃ, Włodimir W. ILJIN «Człowiek wobec wyzwań cywilizacji: Od przeszłości do przyszłości», 2022).

Під час авторграф-сесії *Василь Кремень* підписав велику кількість монографій на прохання учених Польщі.

Під час робочої поїздки до Республіки Польща українська делегація мала на меті не лише участь у з'їзді, а й обговорення можливості розвитку двостороннього партнерства та проведення спільних заходів, обмін досвідом та ідеями щодо успішних прикладів стратегії національної освітньої політики.

Відбулася зустріч українських учених з адміністрацією Університету імені Адама Міцкевича у Познані і голови Комітету наук педагогічних Польської академії наук *Агнешки Цибаль-Міхальської*, під час якої було обговорено можливості і перспективи спільних наукових досліджень.

Учасники зустрічі обмінялися сувенірами й зробили фото на пам'ять.

22 вересня українська представницька делегація відвідала заклади вищої освіти, де ознайомилася з умовами навчання українських студентів, а також організацією роботи польської освітньої системи з урахуванням наслідків широкомасштабної збройної агресії РФ на території України.

Відбулося ознайомлення з організацією освітнього процесу в Академії спеціальної педагогіки імені *Марії Гжегожевської*, що має столітню історію існування. У закладі готують педагогічних працівників – учителів і вихователів для роботи з дітьми, що мають особливі освітні потреби.

Також *Сергій Захарін* та *Василь Кремень* відвідали Вищу школу пенітенціарної справи.

Лідія ТКАЧЕНКО,
«ОіС»

Михайло БОЙЧЕНКО,
професор кафедри теоретичної
і практичної філософії
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
доктор філософських наук, професор

УКРАЇНА – КЛАСИЧНА ЄВРОПЕЙСЬКА КРАЇНА

Навна незчисленна кількість незаперечних свідчень того, що Україна належить до європейської цивілізації. Це було очевидним ще у добу так званої Київської Русі, коли провідні монархи Європи мали за честь брати собі дружинами доньок київського князя Ярослава. Україна-Русь тоді була класичною європейською країною, що мала спільну історію з іншими європейськими країнами. Так само з XVI століття українська інтелектуальна і культурна еліта отримувала освіту і підтримувала постійні зв'язки з культурною і інтелектуальною Європою.

Перешкодою на цьому від самих його джерел європейському шляху стала спочатку монголо-татарська навала, а згодом московські царі, які перейняли багато у чому культурну і політичну традицію східних завойовників, а також їхній стиль ведення перманентної загарбницької війни. Втім, як зазначав Павло Штета, московська імперія була гібридною – у ній сполучалися елементи східної і західної культури, і водночас вона прагнула протиставити себе і Сходу, і Заходу. На цьому ґрунті московити прагнули побудувати власну цивілізацію, втім спромогли лише розкрити її обриси – за взірцем цивілізацій розвинених і сталих: європейської, китайської, індійської, арабської, які успішно функціонують тисячоліттями і продовжують розвиватися й нині. Натомість московська цивілізація, яка претендувала на об'єднання усіх слов'янських народів, так і не змогла виконати цю місію: за винятком самих московитів, інші слов'яни визнають себе цілком європейцями.

У цьому контексті видається непотрібним для України претендувати на роль нового центру

слов'янської цивілізації, перейнявши знову, як у часи київських князів Володимира і Ярослава, роль культурного і політичного центру нової імперії. І у часи України-Русі, і зараз Україна не претендує на роль імперії. Крім того, з настанням глобалізації можна говорити хіба що про творення нової загальнолюдської цивілізації – час локальних цивілізацій минув.

ЦЕНТР ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВОЄННОГО ОПОРУ НАВАЛІ НЕДО-ІМПЕРІЇ

Якщо ж говорити про цивілізаційну суб'єктність України, видається, що це суб'єктність виразно і несумнівно європейська. Україна нині є центром європейського воєнного опору навалі нової московської недоімперії, яка є прямим спадкоємцем царської Росії і Радянського Союзу. Україна відкрито стала на шлях декомунізації, дерусифікації і поступово здійснює усі інші необхідні кроки щодо подолання свого постколоніального статусу і входження на гідних і рівних умовах до складу співдружностей країн європейської цивілізації – до Європейського Союзу і НАТО. Таким чином, у воєнному плані Україна є якщо не центром нинішньої цивілізації Заходу, то в усякому разі форпостом її збройного опору російській агресії. Очевидним є протистояння європейської цивілізації разом з Україною, з одного боку, а з іншого – московської недоцивілізації, яка шукає випадкових і неорганічних у цивілізаційному плані союзників, переважно серед деяких східних та південних країн.

Чи може європейська цивілізаційна суб'єктність, яка незаперечно проявляє себе на лідерському рівні у воєнному плані, бути також простежена й в академічному просторі? Поза всяких сумнівів, так. Однак, у академічному вимірі Україна має більшу мірою ще нереалізований цивілізаційний потенціал. Хоча ми маємо солідну академічну історію і академічні досягнення цілком світового рівня, однак цілісної концепції українського академічного внеску у європейську цивілізацію і досі не маємо, а відповідно і не маємо належної стратегії повноцінного входження української академічної спільноти у європейську академічну спільноту.

УКРАЇНСЬКИЙ ВНЕСОК У ЦИВІЛІЗАЦІЮ

Щодо академічних здобутків світового рівня, здійснених українцями, варто згадати серед природничиків хоча би відкриття фізика Івана Пулюя, засновника української академії наук Володимира Вернадського, винахідницю першого комп'ютера Катерину Ющенко і багатьох-багатьох інших, чий талант розкрився за межами України, або чий здобутки намагалася привласнити собі московська недо-імперія. Серед гуманітаріїв маємо філолога Олександра Потебню, соціолога Максима Ковалевського, етнологі і соціального теоретика Дмитра Овсяннико-Куликовського та багатьох інших. Серед митців, які дотичні до академічної сфери – цілий шерг талановитих всесвітньо відомих постатей: від класиків Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Лесі Українки й Івана Франка до авангардних поетів, художників й інших митців, зокрема всесвітньо відомих скульптора Олександра Архипенка, художника Казимира Малевича, а у більш пост-модерну добу – художника Енді Воргола, письменника Чака Палагнюка-Поланіка й багатьох інших.

Внесок українців у сучасну світову цивілізацію важко переоцінити і можна довго перераховувати імена тих, хто усвідомлював себе українцем, народився в Україні або мав українських предків. Однак, серед тих, хто зараз є в Україні і належить до академічної сфери, таких видатних академічних діячів теж чимало, хоча вони і не здобули настільки широкого публіситі, як ті українці, які виїхали у економічно розвинені країни світу. Таке публіситі хоча і не заміщає собою академічних досягнень, однак у сучасному світі, у якому панують медіа, академічні досягнення потребують обов'язкового міжнародного медійного супроводу.

ЗАВДАННЯ З УТВЕРДЖЕННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ

Таким чином, видається необхідним спрямувати зусилля щодо забезпечення належного академічного внеску у утвердження європейської цивілізаційної суб'єктності України за такими

УКРАЇНСЬКИЙ ВНЕСОК У РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Цивілізаційна суб'єктність України полягає у прагненні здобути виразну національну ідентичність, чітко ґрунтовану на тій цивілізаційній суб'єктності, до якої Україна тяжіла більшу частину своєї історії. І це не російська цивілізація.

Взагалі, термін «суб'єктність» вживають переважно у царині геополітики, де країни діляться на гравців-суб'єктів і трофеї-об'єкти. Вочевидь, росія завжди сприймала Україну як свій законний трофей і всіма силами нищила спроби України здобути хоч би якусь суб'єктність – якщо не державно-політичну, то хоча би економічну, правову, релігійну, мовну чи, ширше – загалом культурну. Послідовно росія нищила усі такі спроби – тому Україні шукати у полі її тяжіння власну суб'єктність, а тим більше цивілізаційну, є не просто марною, а нікчемною справою.

основними напрямками: 1) напрацювання стратегії входження української академічної спільноти у європейську академічну спільноту; 2) розгортання організаційної роботи щодо втілення цієї стратегії у академічних практиках в Україні; 3) здійснення широкого медійного супроводу щодо цього процесу і його результатів.

Певною мірою ці завдання виконуються в рамках входження української системи вищої освіти у так званий Болонський процес. Втім, це входження і досі має багато невирішених проблем. Варто використати його нереалізовані ресурси, але діяти треба значно ширше і глибше – дивитися не лише на академічний зміст, але й на його цивілізаційні основи.

ШЛЯХ – РАЗОМ З ЄВРОПОЮ

Україна давно увійшла невід'ємною складовою у сучасну світову цивілізацію – про це свідчить не лише залежність різних країн світу від України, її ресурсів, її політики – далеко за межами Європи, у Африці, Азії, Америці відчують український вплив. Але найближчий шлях до цієї світової цивілізації лежить через Європу, через європейську цивілізаційну суб'єктність. Українським вченим і професорам варто працювати і взаємодіяти з колегами у всьому світі, але європейські ціннісні академічні стандарти і базові європейські академічні практики для України є найближчими – і історично, і географічно, і організаційно.

Варто насамкінець зауважити, що специфіка сучасної європейської цивілізації полягає у принциповому і системному запереченні цінностей імперії і повазі до національної ідентичності: так, Європейський Союз побудовано за проголошеним Шарлем де Голем принципом «Європи батьківщини». Тому входження України до європейської цивілізаційної суб'єктності не означає відкидання своєї національної суб'єктності, а означає лише набуття Україною більш широких можливостей для її розвитку. Розвиток української академічної сфери завдяки зростанню її інтеграції у європейський освітній простір може слугувати переконливим аргументом на користь цієї стратегії.

Ювілей – час окреслення нових проєктів. Віра Ільченко

Минулого літа ювілейний день народження відзначила завідувач відділу інтеграції змісту загальної середньої освіти Інституту педагогіки НАПН України, академік НАПН України Віра Ільченко, відома в Україні та за її межами, як автор моделі освіти для сталого розвитку суспільства «Довкілля».

Зазначаючи про вагомий внесок ученого у розвиток педагогічної науки і національної освіти й українського соціуму загалом, редакція газети «Освіта і суспільство» вітає Віру Романівну з ювілеєм, зичить подальших творчих успіхів і довгого життя моделі «Довкілля». Слово Вірі Романівні Ільченко:

– Невідомість для шкіл нагально-методичного забезпечення моделі освіти для сталого розвитку суспільства «Довкілля» пояснюється значущістю цієї моделі у формуванні в дітей, починаючи з дошкільця, життєвального національного образу світу та високих рівнів інтелекту – IQ, EQ, LQ (де останній – інтелект любові до рідної землі), особливо необхідний під час війни і в післявоєнний час. Підручники й посібники для учнів до моделі освіти для сталого розвитку «Довкілля» необхідні і для домашнього навчання, для дітей і батьків, які у зв'язку з війною виїхали за кордон, адже кожна дитина має і там мати умови для

«вирощення» власного життєвального національного образу світу, плекати свою національну ідентичність.

Учні, які навчалися за моделлю «Довкілля», починаючи з 1990-х років, вже стали батьками, бійцями ЗСУ. Хід експериментальної перевірки моделі «Довкілля» може бути прикладом для розвитку освітніх галузей, які мають сприйматися учнями як цілісність знань і компетентностей під час засвоєння змісту цих галузей на кожному етапі навчання (дошкільця, початкова, основна, старша школа), у процесі формування в учнів цілісного світогляду, наукової картини світу, життєвального національного образу світу.

Згадаємо вислів Отто фон Бісмарка: «Війни виграють не генерали, війни виграють шкільні вчителі та парафіяльні священники». Війну виграють ті, хто дає можливість дітям «вирощувати» свій образ світу, який пов'язує їх із Всевишнім чи Всесвітом (хто як розуміє), які переконані, що «не затвердить себе людина беззаконням, а корінь праведників вічний» (Еклезіаст).

Незабутній вчений, академік Семен Гончаренко, дякуючи якому «Довкілля» набирало сили і розповсюджувалося по школах України і в зарубіжжі, сказав пророчі слова: «Значення педагогічної технології «Довкілля» в тому, що вона підтверджує доцільність і необхідність

запровадження в школах навчального плану, складеного за галузевим, а не предметним принципом, доводить, що успіх запровадження нового змісту освіти залежить значно більше від технології його реалізації, ніж від самого змісту. Це, безумовно, технологія майбутньої школи, вона заслуговує на увагу науковців і вчителів, на підтримку всіх, хто зацікавлений у вітчизняній освіті».

Дослідження образів світу учнів експериментальних шкіл (Полтавської, Дніпропетровської, Тернопільської, Рівненської та ін. областей) показало, що життєвально-образні світу дітей втілюють національні символи, національну культуру.

Предмети, якими реалізується модель освіти для сталого розвитку «Довкілля» (STEM-освіта – закордонний її аналог) надає можливість дітям «вирощувати» образ світу, який поєднує їх з поколіннями українців. До оновлення, шляхом запровадження цілісності змісту, як це досягнуто завдяки моделі освіти «Довкілля» в освітній галузі «Природознавство», мали б приєднатися всі освітні галузі.

Олександр МІХНО,
директор
Педагогічного музею України,
доктор педагогічних наук

130 років від дня народження Івана Рибчини (1892–1970), українського вченого, педагога

Іван Рибчин народився 5 вересня 1892 у с. Братишів (нині село Тлумацької міської громади Івано-Франківського району Івано-Франківської області). Навчався в Українській державній гімназії у Станіславові, яку закінчив з відзнакою у червні 1913. У тому ж році став студентом Чернівецького університету, де вивчав філософію, психологію, педагогіку, українську мову й літературу, класичну філологію.

На початку Першої світової війни вступив добровольцем до Легіону Українських Січових Стрільців, але через хворобу залишив військову службу. З 1915 навчався на філософському факультеті Віденського університету. З жовтня 1917 учительовав у Станіславській гімназії. На час існування ЗУНР працював секретарем місцевої Української національної ради й редактором (разом з Р. Заклинським) щоденника «Нове життя». Переїхавши згодом до Відня, продовжив студії у Віденському університеті і захистив 1921 докторську дисертацію з філософії «Істота й дія індивідуального й соціального змагання».

Повернувшись І. Рибчин до Галичини у січні 1922. Викладав у Станіславській українській державній гімназії, а з 1924 – у Другій державній гімназії з польською мовою навчання, де працював до 1939. Водночас викладав у дівочій гімназії та лицей сестер Василянок. Брав участь у громадському житті краю: входив до керівництва товариств «Просвіта», «Рідна школа», був також членом Учительської громади у Львові, очолюючи протягом десяти років (1923–1933) її місцеву філію у Станіславові. Разом з іншими членами громади працював над завершенням будівництва вакаційної оселі «Маковиця» у Ямній. Виступав із доповідями з історії філософії, історії України та української літератури у читальнях «Просвіти».

Після вересня 1939 працював в інспектораті народної освіти, директором української середньої школи №11, а з осені 1940 – завідувачем

Вересень 2022. Постаті

польської середньої школи №8. Під час німецької окупації обіймав посаду шкільного інспектора. Улітку 1944 переїхав з родиною до Австрії; у 1945 перейшов до британського цензурного відділу в Грацу, викладаючи водночас в Інституті для перекладачів при Інституті славистики Університету в Грацу. Там 1949 захистив габілітаційну працю «Соціопсихічна динаміка українського козацтва», за яку йому було присвоєно звання доцента історії й соціології східних слов'ян Грацького університету.

У 1950 виїхав до Австралії, де вчителював у сіднейських школах. Дійсний член Наукового товариства імені Т. Шевченка (НТШ) в Австралії, І. Рибчин у 1962–1970 очолював там крайову управу Товариства. За час його головування поширено діяльність НТШ: постанали два нові осередки – в Мельбурні й Аделаїді.

Іван Рибчин – автор багатьох наукових праць, зокрема: «Геопсихічні реакції та їх вплив на формування вдачі українця» (Мюнхен, 1966), «Динаміка українського козацтва» (1970). У праці «Геопсихічні реакції і вдача українця», ґрунтуючись на ідеях західноєвропейських етнологів і психологів, І. Рибчин говорить про чотири відмінні між собою чинники впливу географічного простору на формування психіки українців: «вплив низинно-степового довкілля»; «вплив смуги лісостепових височин»; «вплив смуги лісистих північних і північно-західних низовин»; «вплив гірського довкілля». З цієї працею І. Рибчина можна ознайомитися за посиланням: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/6769/file.pdf>

190 років від дня народження Мирослава Тирша (Miroslav Tyrš; 1832–1884), чеського митця, педагога, громадського діяча

Мирослав Тирш (при народженні – Фрідріх Емануель Тірш) народився 17 вересня 1832 в місті Дечін у німецькомовній родині. З дитинства відзначався слабким здоров'ям, тому його батько (лікар за фахом) багато уваги звертав на фізичний розвиток сина. Рано залишився сиротою: його батьки та сестри померли від туберкульозу, тому виховувався у дядька, де і змінив ім'я на слов'янське Мирослав. Згодом вступає до гімнастичного інституту в Празі, де безпосередньо знайомиться з теорією, методикою та практикою гімнастики. Вивчав історію та філософію в Карло-Фердинандовому університеті. Вивчав юридичні, філологічні, медичні науки, а після захисту дисертації отримав звання доктора філософії й працював професором університету та читав лекції в Технологічному університеті, де продовжував свою улюблену справу з вивчення історії, мистецтва та культури. Це дало змогу Мирославу Тиршу ознайомитись з

культурною спадщиною стародавніх народів і передусім з історією грецької цивілізації. Як палкий прихильник фізичного виховання, він звернув увагу на олімпійські традиції Стародавньої Греції, ідеї яких гармонійно увійшли до створеної ним системи сокольської гімнастики

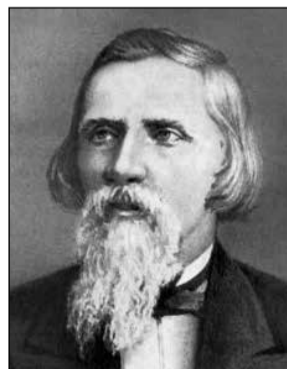
У 1862 засновує молодіжний рух «Сокол» з метою пробудження національної свідомості чеського народу та поширення фізкультури на зразок німецьких «турнферайнів» – молодіжних спортивно-гімнастичних товариств, які виховували молодь та готували до патріотично-визвольної боротьби. На заняттях переваги надавали фехтуванню, важкій атлетиці та маршируванню. Після тренувань члени «Сокола» збиралися на освітні лекції та дискусії. З метою інформування чеського суспільства про діяльність сокольства М. Тирш публікує свої статті в суспільно-політичному часописі «Narodny Listy». Окрім цього, на сторінках журналу «Sokol» (засновником якого був сам Тирш), він у 1871 публікує статтю «Наше завдання, напрям і мета», в якій розкриває фундаментальні принципи та сутнісні характеристики сокольського руху.

Мирослав Тирш займався активною громадською діяльністю, був обраний членом парламенту у Відні від чеського району Табор, активним пропагандистом відкриття Національного театру у Празі (1881) та співзасновником Музею міста Праги (1884).

8 серпня 1884, перебуваючи на прогулянці в горах Тіроля, він оступився і впав у провалля (за офіційною версією), а тіло його знайшли лише через 14 днів. На місці трагічної події чеською сокольською громадою був встановлений пам'ятний знак.

Чехословацька республіка, здобувши після Першої світової війни незалежність, зробила з Мирослава Тирша і «Сокола» справжній культ. У 1930-х чеський «Сокол» налічував близько 600 тисяч членів. Дуже активно цей рух розвивався і в Підкарпатській Русі, тож не дивно, що сторіччя з дня народження Тирша у 1932-му тут прагнули відзначити з великим розмахом. У 1932 в Ужгороді було відкрито пам'ятник Мирославу Тиршу, однак наприкінці 1930-х, коли місто увійшло до складу Угорщини, пам'ятник було демонтовано.

190 років від дня народження Петра Ніщинського (1832–1896), українського композитора, поета-перекладача, педагога

Петро Ніщинський народився 21 вересня 1832 у селі Неменка (тепер Іллінецького району Вінницької області) у небагатій родині сільського дяка. Коли передчасно помер батько, мати залишилась з маленькими дітьми без засобів для існування. Сповнена твердої рішучості «вивести дітей у люди», жінка вирушила до Києва, де почала клопотатися про влаштування їх на

навчання. У 1842 Петра приймають спочатку до Софійського духовного парафіяльного училища на казенне утримання, згодом – до Києво-Подільського духовного училища. Успіхи в навчанні й велика жага до знань дали змогу хлопцеві 1849 вступити до Київської духовної семінарії. Він виявився напрочуд музично обдарованим хлопцем, мав чудовий голос і ще у студентські роки співав одразу в трьох хорах – семінарському, академічному й митрополічному. Вокальні здібності семінарста привернули увагу Київського архімандрита Антоніна, який у 1850, будучи призначений настоятелем посольської церкви в Афінах, він, для підсилення церковного хору, викликає туди молодого Ніщинського.

В Афінах П. Ніщинський не обмежувався співом у церкві, а вивчав еллінську культуру, мистецтво, удосконалював знання грецької мови. Тут він здобув вищу освіту, закінчивши у 1856 філологічний і богословський факультети університету, захистив магістерську дисертацію. Згодом влаштувався викладачем грецької мови у місцевій гімназії. Через категоричну відмову прийняти духовний сан у нього виникає конфлікт з архімандритом Антоніном, який мав свої плани на майбутнє молодого магістра наук. Це призводить до звільнення й від'їзду вченого до Петербурга. Після повернення на батьківщину викладав російську й грецьку мову у закладах освіти Одеси, Ананьєва (Одеська область), Бердянська.

Петро Ніщинський – автор підручника з грецької граматики та розвідок про грецьку музику. Перекладав українською твори античних класиків («Антигону» Софокла (1883); «Одіссею» Гомера (1889, 1892); шість пісень з «Ліади» Гомера (1902–1903), а також переклав грецькою «Слово о полку Ігоревім» (1881). Збирав та здійснював обробку українських народних пісень, писав музичні твори, організував музичні колективи і керував ними. У 1875 створив музичну картину «Вечорниці» як вставну сцену до вистави «Назар Стодоля» Т. Шевченка (тоді ж уперше виконана артистичним гуртком М. Кропивницького у Єлисаветграді). Ніщинський підтримував зв'язки з відомими українськими культурними і громадськими діячами М. Лисенком, М. Кропивницьким, І. Карпенком-Карим, П. Саксаганським та ін.

З 1880 жив у своїй доньки у селі Ворошилівці на Вінничині, де й помер 16 березня 1896.

Постановою Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2022–2023 роках» 190 років від дня народження Петра Ніщинського відзначається на державному рівні.

125 років від дня народження Андрія Зільберштейна (1897–1984), українського педагога

Андрій Ілліч Зільберштейн народився 24 вересня 1897 в Москві. Пізніше батьки переїхали

до Харкова, де відбувалося його становлення як педагога та вченого. Навчався в Харківському реальному училищі № 1, яке закінчив 1914. Того ж року розпочинає навчання у Петроградському психоневрологічному інституті. У 1920–1923 Андрій Зільберштейн здобував освіту на промислому факультеті Харківського інституту народного господарства. У 1924–1926 навчався на правовому факультеті цього ж інституту, одержав спеціальність юриста-криміналіста. Водночас був слухачем двох курсів математичного відділення в Харківському інституті народної освіти.

Наукові інтереси А. Зільберштейна були масштабними: педагогіка, психологія, рефлексологія, математика й ін., проте основною сферою діяльності була саме педагогіка. Ще навчаючись у вишах Харкова, він працював заступником голови пролетарського культурно-просвітницького центру, інструктором відділу цього центру, завідувачем відділу й курсів підготовки позашкільних працівників у Харківському відділі народної освіти. Дали викладав у Харківському інституті народної освіти, завідував відділом Української психоневрологічної академії, активно співпрацював з відділом історії педагогіки Українського науково-дослідного інституту педагогіки. У 1922–1934 був заступником редактора журналу «Шлях освіти». Найбільшу частину свого життя віддав Харківському державному педагогічному інституту: з 1939 по 1974 працював завідувачем кафедри педагогіки. Викладав такі курси лекцій: система народної освіти, політико-просвітницька робота, педагогіка, історія педагогіки.

Праці А. Зільберштейна присвячені переважно дидактичним проблемам: актуалізація пізнавальної діяльності школярів та студентів, проблемне навчання, управління пізнавальною діяльністю учнів у процесі розв'язання ними пізнавальних завдань тощо. Вчений увійшов в історію української педагогіки як учений-дидакт, який досліджував головним чином проблему наочності у навчанні. Його праця «Питання наочності у навчанні» (1958) відзначена премією ім. К. Ушинського. Педагог обґрунтував поняття «наочність навчання», визначив роль і значення засобів наочності у навчанні, способи використання наочності, її сутність, значення, типологізував засоби наочності. Цим самим підготував ґрунт для подальшої роботи над цими питаннями іншим дослідникам.

Вагомий внесок зробив у розробку проблеми актуалізації пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання. Зокрема, він працював над визначенням шляхів та засобів стимулювання активності особистості (школярів та студентів). У полі зору наукових інтересів А. Зільберштейна були й проблеми підготовки спеціалістів у педагогічних вишах. Він виклав їх у таких працях: «Деякі психолого-педагогічні якості особистості вчителя фізкультури та їх формування в умовах вузу. Наукові основи підготовки вчителя» (1969), «Учитель, його призначення і функції в суспільстві. Посібник для студентів-заочників. Вступ до педагогіки» (1972) та ін.

Змістовними є його розвідки з історії педагогіки. Зокрема, вчений глибоко вивчав розвиток системи освіти в Україні, творчу спадщину К. Ушинського, Й. Песталоцці, Г. Сковороди, А. Макаренка.

Помер Андрій Зільберштейн 30 червня 1984 у Харкові.

Михайло АНТОНЕЦЬ,
голова Педагогічної плеяди
імені Василя Сухомлинського,
кандидат педагогічних наук

Випадки, зумовлені авторитарно-авторитарним стилем роботи педагога, якому власний формально-функціональний підхід до учня, коли вчитель опирається лише на власне уявлення про «середнього» школяра і власні абстрактні вимоги до нього були властиві для освіти часів Сухомлинського, подекуди трапляються і зараз. У своїх діях та оцінках такий педагог, як правило, суб'єктивний і стереотипний. Йому притаманна передусім здатність безпосереднього емоційно-вольового впливу на дітей і саме на цій основі отримання у них «авторитету». На сторінках педагогічної спадщини Василя Олександровича читач зустрічається з подібними антигуманними прикладами. Вони свідчать й про те, що значний відсоток психо-неврологічних розладів і захворювань у школярів – на совісті вчителя, який не знає індивідуально-вікових особливостей дітей на різних етапах їхнього розвитку – в дитинстві, отрочстві, юності.

Незнання дитини, нерозуміння того, що вона відчуває, що думає, чим живе, нерідко призводить до конфліктів між учителем і дитиною, які педагог, що не володіє достатньою мірою психолого-педагогічною культурою, намагається розв'язати «сильнодіючими» засобами: робить записи до щоденника, викликає батьків. У цьому зв'язку в одному з листів В. Сухомлинський констатує: «Учитель не має права не знати, що відбувається в душі дитини. Найголовнішою рисою педагогічної культури вчителя є розуміння і відчуження духовного світу дитини». А у книзі «Методика виховання колективу» Василь Олександрович ще вагоміше наголошує: «Не зламати, а підняти, підтримати, не знеособити духовні сили дитини, а утвердити почуття її гідності – тільки так треба використовувати свою владу над дитиною».

У багатьох працях В.О. Сухомлинський

«Пам'ятаймо, що дитина пізнає світ, дивуючись і зачудовуючись, підліток пізнає світ – захоплюючись і обурюючись, юнак пізнає світ – утверджуючись і одухотворяючись»

стверджує, що у кожній людині є свій глибоко індивідуальний неповторний світ, в який ніхто, особливо колектив, не повинні і не мають права втручатися, бо таке втручання тільки викличе біль, вивертаючи душу, займаючи те, що є недоторканим. Василь Олександрович також переконливо показує, як нетактовність і психологічна товстошкірність вчителя вразливо ранять учнів і сприймаються ними як навмисне висміювання, що веде до грубості, байдужості школярів, до інших надзвичайно небажаних проявів і наслідків, зокрема, таких, як шкільні дидактогенії.

Дидактогенія є результатом порушення педагогічного такту з боку вчителя, вихователя чи іншого педагогічного працівника. Це надзвичайно негативний психічний стан учня (пригнічений настрій, страх, депресія, фрустрація тощо), що впливає на його

«... Якщо ти справжній вчитель»

Василь Олександрович Сухомлинський висловлював жаль і неприйняття наявних в учительських колективах дискусій з приводу того, чи обов'язково педагогові передусім знати, розуміти і любити дітей. А чи не краще прагнути до удосконалення фахового професіоналізму. Аналізуючи подібну точку зору одного з учителів («А якщо я їх не люблю... Якщо я тільки й зазнаю світлих хвилин, коли їх не чую і не бачу? Що ж, накажете залишити школу і перекваліфікуватись?»), Василь Олександрович у статті «Як любити дітей» стверджує: «... так, треба залишити школу і здобути іншу спеціальність. Або ж виховати в собі любов до дитини – третього не дано». А щоб любити дитину, потрібно знати кожен порух її душі та яким впливом відкрите її серце.

навчальну діяльність і міжособистісні стосунки. Дидактогенія може бути причиною серйозних неврозів. Грубість і нетактовність педагога, надмірно підкреслені дорікання за недостатність у ставленні до навчання, незразковість у поведінці, викликають в учня негативні настрої й установки, інколи навіть хворобливого спрямування. Негативним впливом педагога найчастіше піддаються вразливі і недостатньо самостійні учні, зі слабким типом нервової системи. Дидактогенія навіть дітям переконаність у своїй нездатності і непоправності поведінки (див. Гончаренко С. Український педагогічний енциклопедичний словник, 2011).

Наголошуючи на різноманітності форм прояву дидактогенії, Василь Олександрович висловлює тривогу стосовно того, що кількість їх не зменшується. Причину цього страшного явища вчений-гуманіст у згаданому листі пояснює і обґрунтовує таким чином: «Це один з тривожних наслідків багаторічної зневаги до внутрішнього духовного світу дитини. Це наслідок низької педагогічної культури значної частини вчителів. Дуже прикро, що психологія ще не стала органічною складовою педагогічної практики. Без психологічного фундаменту педагогічна практика сповзає до рівня емпіричних навичок».

Парадоксальність дидактогенії В.О. Сухомлинський вбачав у тому, що вони властиві лише школі, тобто тому закладу, де гуманність має виступати найважливішою

«Не зламати, а підняти, підтримати, не знеособити духовні сили дитини, а утвердити почуття її гідності – тільки так треба використовувати свою владу над дитиною»

рисою, яка визначає характер взаємостосунків між дітьми і вчителями. Тому Василь Олександрович робить висновок про те, що запобігання дидактогенії залежить насамперед від рівня сформованості педагогічної культури батьків і педагогів. У книзі «Серце віддаю дітям» вчений-гуманіст в означеному

Василь Сухомлинський

контексті підкреслює: «Найголовнішою рисою педагогічної культури має бути відчуження духовного світу кожної дитини, здатність поділити їй стільки уваги й духовних сил, скільки потрібно для того, щоб дитина відчула, що про неї не забувають, що її горе, її образи й страждання поділяють». У Концепції Нової української школи наводяться такі слова павлівського вченого-практика: «Якщо вчитель став другом дитини, якщо ця дружба осяяна благородним захопленням, поривом до чогось світлого, розумного, у серці дитини ніколи не з'явиться зло».

Реально-конкретним виявом зла у шкільному житті є, зокрема, булінг. У Законі України «Про освіту» термін «булінг», а також необхідність запобігання булінгу ретельно прописані.

За глибоким переконанням В. Сухомлинського, без сердечної чулості до особистого

життя, без тонкого, тактовного і вдумливого проникнення в духовний світ учня немає справжнього навчання і виховання. Дитина не повинна відчувати, що хтось втручається в її глибоко особисті справи. Павлівський вче-

місія – захистити дитячу душу», «Не можна ламати природу дитинства», – наголошував Василь Олександрович у своїх зверненнях до педагогічних працівників і батьків. Вивченню і знанню дитини у Павлівській середній школі слугували робота Психологічної комісії і проведення відомих Психологічних семінарів. А у книзі «Розмова з молодим директором школи» вчений-практик знову-таки підкреслює: «Ми дбаємо про те, щоб психологія була справжнім компасом у практичній роботі колективу».

Пам'ятаймо сказане у Святому Писанні: «Люби ближнього твого, як себе самого» / Марка, 12: 30-31. «І так, як хочете, щоб поводитися люди з вами, поведіться з ними так само і ви»; «Не судіть, то і не будете суджені; і не засуджуйте, то і не будете засуджені; прощайте, то і вам простять» / Луки, 6: 31, 37. Досліджуймо, вивчаймо творчу спадщину Василя Олександровича Сухомлинського – і нам відкриються безмежжя шляхів і можливостей для глибокого пізнання найпоетаємніших загадковостей дитячої душі. І нехай станеться так, щоб кожний сучасний вчитель на запитання «Що найголовніше було в моєму житті?» міг, як і Василь Сухомлинський, відповісти без вагань: «Любов до дітей». В умовах нав'язаної російською державою-терористом жорстокої війни, що показала звіряче варварство зомбі-організмів ординських нелюдів-убивць, як ніколи потрібно думати, пережити і дбати про душевний прихисток дитинства.

Василь Сухомлинський

ний-практик застерігає також від примітивного і безтактного, образливого, позбавленого високої культури і щирої чуйності піклування про своїх вихованців, – закликає павлівський вчений-гуманіст у книзі «Сто порад учителеві». А у книзі «Серце віддаю дітям» наголошує: «Дитинство – найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя. І від того, яке було дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло до її розуму й серця з навколишнього світу, – від того значною мірою залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк».

Василь Олександрович у книзі «Розмова з молодим директором школи» радить: «Пам'ятаймо, що дитина пізнає світ, дивуючись і зачудовуючись, підліток пізнає світ – захоплюючись і обурюючись, юнак пізнає світ – утверджуючись і одухотворяючись». А статтю «На нашій совісті – людина» В. Сухомлинський завершує такими словами-заповіддю: «... ти повинен знати те, що знає далеко не кожна мати, якщо ти справжній вчитель. Ти повинен знати дитину». А для цього вчителю потрібно багато працювати над собою, постійно займатись самоосвітою, удосконалюючи рівень особистості загальної, психолого-педагогічної, емоційної, морально-етичної, естетичної й духовної культури. Взаємостосунки з учнями педагог покликаний будувати на глибокому знанні й розумінні їхніх індивідуально-вікових особливостей, на повазі, любові до них, на вірі в невичерпні можливості самовдосконалення кожної дитини-людини. «Наша учительська

Тільки факти

Василь Сухомлинський є автором 48 монографій, понад 600 статей, 1500 оповідань і казок, притч та новел для дітей.

65 назв книг, казок, тематичних збірників В.О. Сухомлинського перекладено 53 мовами світу від болгарської до японської накладом понад 15 млн примірників.

Найвідомішою працею педагога – «Серце віддаю дітям», перекладено на 32 мови світу, перевидано 54 рази. «Народження громадянина» – 28 видань 17 мовами.

За останні 40 років близько 90% творів Василя Сухомлинського перекладено китайською мовою.

КНР – це єдина країна, де у 2001 р. перевидано 5-томне видання творів українського педагога.

Дослідники та практики освіти у Піднебесній, китайські вчителі написали понад 10 тис. наукових книг, статей та монографій, наслідуючи Василя Сухомлинського, творчо розвиваючи його вчення.

Тираж китайського перекладу праці педагога «Сто порад учителеві», виданої видавництвом «Освіта і наука» за майже 40 років, на травень 2018 року, досяг 5 млн томів. Примірник книги є практично у кожного китайського вчителя.

У 1998 р. створено Всеукраїнську Асоціацію імені В.О. Сухомлинського, яка на сьогодні об'єднує близько 15 млн послідовників.

У Китаї тривають наукові дослідження педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського. Статистика магістерських і докторських дисертацій про систему освіти часів видатного педагога: починаючи з 2000 р., серед 327 дисертацій, виконаних китайськими вченими, – 62, тобто кожен п'ятий дисертацію, присвячено вивченню спадщини В.О. Сухомлинського.

Видання на часі: міждисциплінарний словник

Рецензія на книгу «Хамітов Н. В., Крилова С. А. Людина і культура: словник. Філософська антропологія, філософія культури, культурологія». К., КНТ, 2022. 295 с.»

Рецензована книга, що вийшла у світ у країні час, є інноваційною працею двох дослідників авторів, відомих в Україні та за кордоном великою кількістю цікавих наукових досліджень, есеїстичних, публіцистичних й художніх творів. Жанр словника обраний авторами досить влучно, що дозволяє в умовах сучасного «кліпового» сприйняття актуалізувати критичне й творче мислення читача.

У передмові автори називають «гугл-мислення» прикметною тенденцією сучасної культури. Таке мислення засноване на пошуку концептуальних текстів в Інтернеті й використанні цих текстів як власних при зневазі чи просто забутті їх авторів. Таке мислення призводить до «свідомого чи позасвідомого плагіату, в кращому разі компіляції». Другою небезпекою гугл-мислення вони називають ілюзію, яка полягає в тому, що «культуру можна оцифрувати і достатньо викликати її артефакти магією пошукових запитів і побачити на екрані, щоб відбулося засвоєння її як певної кількості інформації». Цілком погоджуюсь з думкою дослідників, що «обидві ці небезпеки ведуть до втрати людиною можливості бути автором в культурі, породжують шукача інформації про культуру та її компілятора». Автори афористично зазначають, що «без авторства культура стає симулякр, так само симулякр стає людське буття».

Дослідники позиціонують свій словник як міждисциплінарний і це дійсно так. Враховуючи складність і кризовість буття сучасної людини в культурі, вони створили словник, «в якому перетинаються дослідницькі поля й методологічні підходи низки наук». В даному випадку цими науками стають філософська антропологія, філософія культури й культурологія.

Автори цілком справедливо зазначають, що філософська антропологія є світоглядно-методологічною основою філософії культури, тоді як «філософія культури, конкретизуючи підходи філософської антропології через усвідомлення культури як наслідку й водночас коріння буття людини в світі, стає основою для культурології». При цьому не можу погодитися з думкою, що «культурологія... збагачує і філософську антропологію, і філософію культури конкретикою осягнення локальних культурних світів».

Важливо, що автори поділили про методологічну цілісність словника. Його особливістю є висвітлення багатьох понять з позицій методології метаантропології – теорії буденного, граничного й метаграничного екзистенціальних вимірів людського буття. Це дозволило більш вдало розкрити всю повноту людського буття.

Дуже цікавим й переконливим у словнику є вибір основних змістовних концептів. Так, центральним для антропології й метаантропології є поняття людини, а також похідні від нього концепти «людиноцентризм», «людське буття». Людина розглядається авторами у сучасному контексті з урахуванням історико-філософських традицій. Людина в її складності й багатомірності: як тілесна, душевна й духовна істота, що шукає відповіді на питання про смисл життя, смерті й безсмертя, яка покликана до пізнання й творчості. Тут підходи авторів творчо продовжують кордоцентричну філософію Г.С. Сковороди, гуманістичні традиції світоглядно-антропологічного підходу В.І. Шинкарука й філософію

людиноцентризму В.Г. Кременя. В цьому плані важливим стає висвітлення окремого терміну «людиноцентризм».

Зацікавила стаття «культура організованого суспільства», яка розвиває концепт В.П. Андрущенка «організоване суспільство»; в координатах підходу авторів – це культура суспільства, «яке складає органічну цілісність в етнічному, соціально-політичному й духовному вимірах, а за умов демократії вищою своєю метою має гідну самореалізацію людини».

Автори влучно зазначають, що для традицій української культури притаманний персоналізм й людиноцентризм, які актуалізують справжню демократію та посилюють й гуманізують цивілізаційну суб'єктність нашої країни.

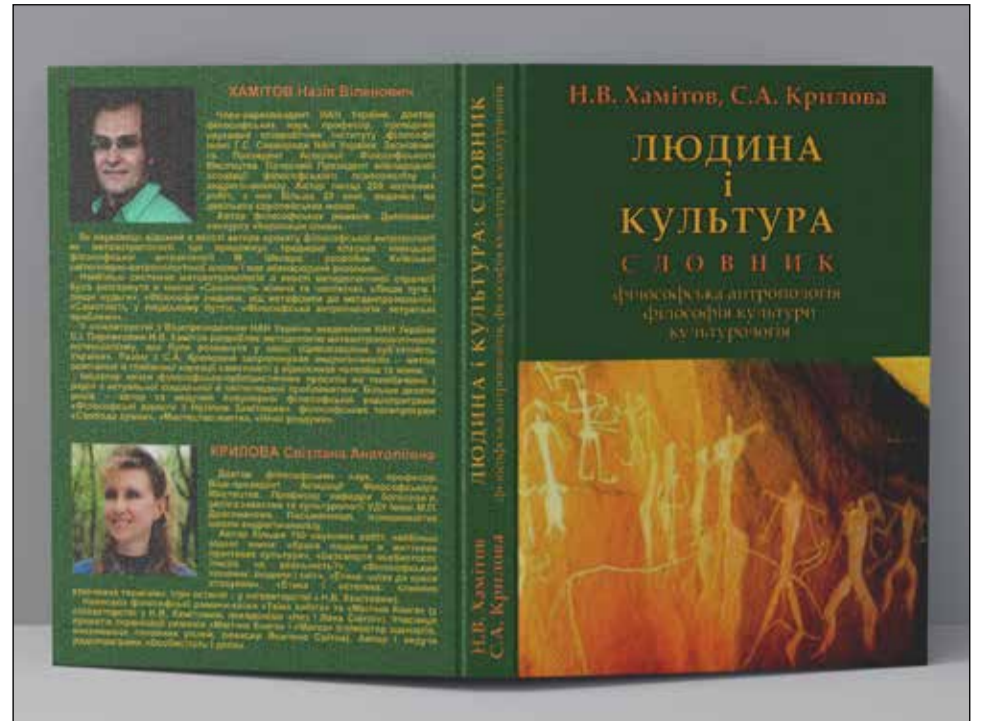
Дуже цікавими та інноваційними є словарні статті, присвячені метаантропології та похідним від неї поняттям. Адже метаантропологія творчо продовжує і декілька типів філософсько-антропологічних вчень й виробляє методологію метаантропологічного потенціалізму, що визначає рівні та динаміку можливого розвитку людської екзистенції. Це дозволяє створити універсальну наукову методологію для гуманітарних досліджень.

Плідними є поняття культурної метаантропології та соціальної метаантропології, що визначають конкретні напрями метаантропології, які досліджують культуру й суспільство не лише в його буденному, а й у граничному та метаграничному бутті. Вельми цікавим і дискусійним можна вважати напрям метаантропології штучного інтелекту, що виділений в окрему словникову статтю, в якій концептуалізується ідея носія сильного штучного інтелекту, здатного до співчуття та співпереживання. Чи можливе програмування та самопрограмування штучним інтелектом співчуття та співпереживання, – вирішення цього дражливого питання автори словника залишають за читачем.

Інноваційною особливістю словника є те, що поняття «буття людини» автори конкретизують у низці його вимірів. Насамперед це «буття буденне», в якому самореалізація особистості є обмеженою. Буденне буття людини є способом і результатом реалізації її волі до самозбереження та продовження роду. У буденному бутті людина задовольняється несвободою, діє стереотипно, не прагне робити відповідальний моральний вибір, і може бути у певному сенсі щасливою. На наступному етапі розвитку людина здатна сягнути стану граничного буття, у який вона входить, на думку авторів словника, завдячуючи реалізації волі до влади, волі до пізнання і творчості, а також волі до справедливості. Метаграничне буття людини конститується волею до любові й свободи, а також волею до співтворчості, яким також присвячені окремі словникові статті.

Такі визначення понять авторами словника відкривають можливість читачеві ретельніше систематизувати світогляд, усвідомити власний внутрішній світ, виробити стратегію самовдосконалення, розвинути власні людські високоморальні якості.

Автори словника, виходячи із метаантропологічної методології, розглядають світогляд у кількох його іпостасях: буденний світогляд, особистісний світогляд та філософський світогляд, присвячуючи кожному із цих типів, або рівнів розвитку, світогляду окрему статтю. Це надає більшій чіткості у розумінні світоглядної проблематики, доповнює попередні численні

дослідження стосовно світогляду, розкриває його глибинну структуру й динаміку розвитку.

Дуже актуальною статтею словника є стаття про цивілізаційну суб'єктність країни. Автори визначають її як рівень соціального й культурного буття країни, коли вона зусиллями власної політичної, наукової, художньої та релігійної еліти усвідомлює й конструє своє цивілізаційне майбутнє. Цивілізаційна суб'єктність є екзистенційною метою українського суспільства й боротьба за неї триває протягом багатьох століть. Ця боротьба особливо загострилася після 24 лютого 2022 року й вимагає не лише великого напруження, а й творчого підходу та скоординованих дій всіх громадян. У цих складних і водночас перспективних для нашої країни умовах роль відповідних теоретичних розробок зростає.

Крім усталеної системи понять словник містить у собі велику кількість інноваційних понять, які останніми роками входять у сферу комунікації і повсякденного життя й потребують чіткого розкриття смислу. Одним із таких понять є «культура метамодерну». Автори зазначають, що культура метамодерну це така культура, «суб'єкти якої прагнуть розв'язати суперечність між культурами модерну й постмодерну». Дійсно, культура постмодерну сформувалася у вигляді критики ідеологічних метанаративів культури модерну, котрі нав'язували більшості членів суспільства шляхом різних форм насилля тоталітарні тенденції суспільного устрою. Проте у суспільстві поширені й інші наративи, що сприяють виживанню людства в умовах глобальних загроз. Тому необхідно подолати антагоністичне протистояння культури модерну та постмодерну. Це завдання виконує культура метамодерну, котра дистанціюється від негативних рис культур модерну і постмодерну й органічно поєднує їх позитивні риси. Задіяна до цього питання метаантропологічна методологія є досить вдалою в сучасну добу кардинальної цивілізаційної трансформації, у центрі якої наразі перебуває Україна.

Актуальною і важливою в умовах інформаційної війни є проблема постправди. В словнику зазначено, що постправа є потоком наративів, який змінює світоглядні орієнтації й здійснюється засобами масової комунікації з метою маніпуляції свідомістю і позасвідомим, а тому й поведінкою людей. Люди, котрі занурені у буденність, не мають свободи думки, не прагнуть знайти істину, тому їм важко подолати постправду. Але методологія метаантропології може допомогти людині віднайти у собі мотивацію до переходу на більш високі рівні світоглядного розвитку й віднайти справжні життєві цінності, а разом із тим

подолати маніпуляцію з боку ретроградних соціальних сил.

Також інноваційною є стаття, що розкриває зміст такого поняття як «культура скасування», що висвітлює доволі суперечливий феномен сучасної людини. Автори зазначають, що культура скасування є свідомою стратегією й процедурою суспільного тиску на людину (зазвичай публічну) за неприйнятні вчинки з точки зору представників певної субкультури. Культура скасування означає викриття й бойкот публічної людини як за аморальні слова та дії, так і за відверті злочини. Цікаво продемонстровано, що дії носіїв культури скасування можуть бути як боротьбою за справедливість, так і результатом реваншизму. Активізація культури скасування означає певну реалізацію волі громадської думки у житті суспільства. Творчий чи деструктивний вектор культури скасування залежить від мотивів та цінностей, якими керуються та яких дотримуються представники цієї субкультури.

Також цікавими і вельми актуальними є словникові статті «хайп», «харизма», «цифрова культура», «цифрові трансформації в культурі».

Сам жанр словника у добу, яку автори називають добою гугл-мислення, передбачає, що у величезних потоках інформації певні блоки інформації засвоюються більшими або меншими за обсягом фрагментами. Але щоб людина могла активно і творчо діяти, гуманітарні знання й поточні суспільні практики мають формувати її цілісний світогляд. Тому автори запропонованого словника не лише зробили систему внутрішніх посилань, що поєднують між собою відповідні статті, а й вибудували цілісну архітектуру словника на основі методології метаантропології, яка конкретизується у підходах культурної метаантропології і метаантропологічного потенціалізму.

Вважаю, що видання словника «Людина і культура» є значною подією у науковому й культурному житті нашого суспільства.

Словник написаний ясною й концептуально чіткою мовою, а тому сприяє самовдосконаленню особистості читача, спонукає його до активної суспільно корисної діяльності.

Раджу цю книгу не лише студентам й аспірантам, а й викладачам і науковцям, більше того, всім тим, хто хоче усвідомити, як змінилися людина й культура у сучасному світі.

Ярослав ЛЮБИВИЙ,
доктор філософських наук, професор,
провідний науковий співробітник
Інституту філософії імені
Г.С. Сковороди НАН України